

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Špela Viduč

**Navidezna multikulturalnost Evrope: diskriminacija pri zaposlovanju muslimank v
Nemčiji**

Diplomsko delo

Ljubljana, 2016

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Špela Viduč

Mentor: red. prof. dr. Mitja Velikonja

**Navidezna multikulturalnost Evrope: diskriminacija pri zaposlovanju muslimank v
Nemčiji**

Diplomsko delo

Ljubljana, 2016

*Veliko je tistih, brez katerih ta diploma ne bi bila mogoča.
Najprej bi se rada zahvalila mentorju Mitji Velikonji za pomoč in nasvete.
Hvala tudi staršem in Nejcju za vso podporo od začetka do konca in naprej.
Thank you Marko for always standing by my side, also in the hardest times.
And thank you Ika, Lucia and Rico for all the advice and help.*

Navidezna multikulturalnost Evrope: diskriminacija pri zaposlovanju muslimank v Nemčiji

Od 11. septembra 2001 so teroristični napadi s strani islamskih skrajnežev vedno pogostejši. Posledično ima islam, predvsem v očeh Evropejcev, precej negativno podobo, kar vpliva tudi na muslimane. Ti so diskriminirani, ljudje se jih bojijo in izogibajo, velikokrat pa jim neuradno niti niso dodeljene enake pravice. Še posebej ranljive so muslimanke, ki niso diskriminirane samo zaradi vere v islam, pač pa tudi zaradi specifičnega načina oblačenja. To jih namreč pri iskanju zaposlitve in v evropski družbi na sploh stigmatizira bolj, kot si upamo priznati.

V diplomskem delu se bom osredotočila na problematiko zaposlovanja muslimank v Nemčiji. S pomočjo anketne raziskave bom skušala ugotoviti, v kolikšni meri verovanje v islam vpliva na njihovo zaposljivost, v širšem smislu pa me bo zanimalo, kaj se dogaja z multikulturalnostjo Nemčije. Njihov pravni sistem naj bi zagotavljal enakopravnost vsakemu, ne glede na versko, etnično ali rasno pripadnost. Poskusila bom preveriti, če je temu res tako.

Ključne besede: multikulturalizem, islam, muslimanke, zaposlovanje, diskriminacija.

Apparent Multiculturalism of Europe: Employment Discrimination of Muslim Women

Since 1st September 2001 there have been more and more terroristic attacks organized by Islamic extremists. As a consequence, there are not many positive things we hear about Islam. This is especially true when it is perceived by European people. Of course, this has a great influence on muslim people. They are discriminated, feared and avoided. Too often they inofficially are not granted the same rights as Europeans. Especially Muslim women are vulnerable in this case. They are discriminated because of their religion and are additionally facing discrimination due to their specific way of colthing. As a result, they are stigmatized more than we are willing to admit.

In this thesis I will focus on the problem of employment of Muslim women in Germany. I will conduct a survey in which I will elaborate how much believing in Islam is influencing the employability of Muslim women. In a broader sense, I am interested in the issue of multiculturality in Germany. Germany's law system should enable equality to everyone, regardless of their religion, ethnicity or race. But is it really that way?

Key words: multiculturalism, Islam, Muslim women, employment, discrimination.

KAZALO

UVOD	7
1 OPREDELITEV OSNOVNIH POJMOV POVEZANIH Z MULTIKULTURALIZMOM... 8	
1.1 Monokulturalizem	8
1.2 Etnija, narod	9
1.3 Mednarodne migracije.....	9
2 KONCEPT MULTIKULTURALIZMA	10
3 NACIONALIZEM IN USIHANJE MULTIKULTURALIZMA	11
4 MULTIKULTURALIZEM V DRŽAVAH BLAGINJE: PRIMER NEMČIJE	12
5 MUSLIMANI V NEMČIJI	14
5.1 Integracija.....	14
6 ŽENSKE, MUSLIMANKE IN PRISELJENKE.....	16
6.1 Zaznamovanost s spolom	17
6.2 Stigmatizacija v sebi drugem okolju	18
6.2.1 Zakritost	19
7 UVOD V EMPIRIJO	21
7.1 Metoda, vzorec in pričakovani rezultati	21
7.2 Geografsko ozadje (Frankfurt)	23
7.3 Kratka analiza opazovanja z udeležbo	24
8 ANALIZA IN INTERPRETACIJA ANKET	26
8.1 Demografija.....	26
8.2 Zaposlitev	26
8.3 Religija	30
9 TEŽAVE PRI IZVEDBI RAZISKAVE	35
SKLEP.....	36
LITERATURA.....	40
PRILOGE	44
Priloga 1: Anketa v slovenščini.....	44

KAZALO TABEL

Tabela 8. 1: Počutje v Nemčiji	27
Tabela 8. 2: Bivanje in sprejetost v Nemčiji	35

KAZALO GRAFOV

Graf 8. 1: Ali ste zaposleni?	28
Graf 8. 3: Ali nosite naglavno ruto?	32
Graf 8. 2: Ali mislite, da se vaš način oblačenja razlikuje od nemškega?	32

UVOD

Vsi ste enaki. Vsi, ne glede na narod ali pleme, ki mu pripadate, ali položaj, ki ga zasedate. Nihče ni večvreden. Arabec ni večvreden od Nearabca, niti ni Nearabec večvreden od Arabca. Belopolti človek nikakor ni večvreden od temnopoltega, niti ni temnopolti človek večvreden od belopoltega. Vreden je samo toliko, kot izpolnjuje svoje dolžnosti do Boga in človeštva. Najbolj častitljivi med vami so tisti, ki so najbolj krepostni. (Muslimanska skupnost Ahmadija 2016)

Citat, najden na spletni strani Muslimanske skupnosti Ahmadija, govori o tem, da smo si vsi enaki, ne glede na raso ali vero. Nihče ni večvreden. Sveta knjiga muslimanov uči isto kot katera druga sveta knjiga: potrpežljivosti, strpnosti, enakosti. Pa je to res? Se verniki oz. ljudje na sploh tega držimo?

Svet si je danes vse prej kot enak, saj v njem ni potrpežljivosti in strpnosti. Vlada kaos, ki ga ne znamo rešiti, zdi se nam, da vse uhaja izpod nadzora. Od 11. septembra 2001 dalje je večina medijske pozornosti posvečene islamskim skrajnežem, ki napadajo skoraj vsa večja in bolj obljudena mesta. Prišlo je celo tako daleč, da napadajo ljudi lastne vere. Ne glede na to pa se zastavlja vprašanje, če je prav, da posplošujemo in tako vse muslimane dojemamo kot skrajneže. Navadni verniki so deležni velike krivice zaradi negativne propagande in fundamentalističnega razmišljanja islamskih skrajnežev. Za moške morda vse skupaj ni tako težko, saj se na videz bistveno ne razlikujejo od Evropejcev. Se pa zato s kulturno razliko precej težje spopadajo ženske, ki se specifično oblačijo, kar jih takoj postavi na stran drugega, diskriminiranega in stigmatiziranega.

Na idejo multikulturalizma so bili postavljeni visoki upi, saj naj bi ta ščitil pravice priseljencev. Z idejo nacionalizma je ta ideja začela usihati in pojavilo se je problematiziranje za Evropo specifičnih kulturnih praks (npr. nošenje naglavnih rut).

V diplomskem delu se bom osredotočila na multikulturalizem v Nemčiji; natančneje me bo zanimalo, kako se ta kaže pri zaposlovanju muslimank. V teoretičnem delu bom s pomočjo metode analize vsebine in študija strokovne literature predstavila osnovne pojme, ki so pomembni za razumevanje diplomskega dela. Nadalje bom opisala multikulturalizem kot pojem, nato pa še skozi oči nemške politike. Na koncu teoretičnega dela se bom osredotočila na muslimane oziroma predvsem muslimanke v Nemčiji, na njihovo integracijo in problematiko, ki se pojavlja v zvezi z religijo in specifičnim načinom oblačenja.

Komparacija in kompilacija prebrane literature bo nekakšen uvod v empirično raziskavo, kjer bom s pomočjo anket, ki bodo vsebovale tako odprta kot zaprta vprašanja, skušala pridobiti podatke petdesetih muslimank – priseljenk, ki živijo v Nemčiji, natančneje v Frankfurtu na Majni. Osredotočila se bom na štiri stvari: demografijo (starost, država izvora, razlog priselitve), občutke, ki jih življenje v Nemčiji prinaša, zaposlitev in religijo. Ankete bodo opravljene s polnoletnimi muslimankami. Glavno vprašanje bo, koliko muslimank je sploh zaposlenih in kako njihova kultura vpliva na uspešnost pri iskanju zaposlitve. Sledila bo analiza pridobljenih anketnih informacij v povezavi z metodo opazovanja z udeležbo in s teoretičnim delom.

Skozi teoretično in empirično raziskavo me bosta vodili dve v naprej postavljeni hipotezi:

H1: Kljub temu da se Nemčija dojema kot država, ki ne samo tolerira, ampak tudi sprejema neevropske kulture, se v zadnjem času kaže nasprotno. Na udaru so muslimanke.

H2: Z neupoštevanjem ideje multikulturalizma želi Nemčija posredno legitimizirati izključevanje priseljencev.

1 OPREDELITEV OSNOVNIH POJMOV, POVEZANIH Z MULTIKULTURALIZMOM

Koncept multikulturalizma je osrednja tema tega diplomskega dela, zato je pomembno najprej izpostaviti nekatere osnovne pojme.

1.1 Monokulturalizem

Kot njegov nasprotni pomen monokulturalizem definira multikulturalizem. Razvil se je v 19. stoletju, ko je bila evropska kultura razglašena za najboljšo (Lukšič Hacin 1999, 68). Vzpostavila se je univerzalnost jezika in kulture kot take. Kmalu so koncept prevzele ZDA, ki so zaradi množičnega priseljevanja začele zavračati južno- in vzhodnoevropejce pa seveda tudi vse, ki so prišli izven meja Evrope. Z označevanjem kot sebi inferiornih se je začel razvijati rasizem, ki ni več temeljil samo na barvi kože, pač pa predvsem na kulturnem razvrščanju – na podlagi etnije in vere (Lukšič Hacin 1999, 68–75). Danes to lahko opazimo predvsem v množičnem priseljevanju muslimanov v Evropo, vendar pa (za enkrat) ne tako skrajno. Do neke določene mere se to skuša prikriti s težnjo po njihovem asimiliranju v zahodno kulturo. Prav preko sprejemanja muslimanskih migrantov se Evropa na zunaj kaže

kot multikulturalna. Vendar pa je po drugi strani zaradi želje po njihovi asimilaciji, nesprejemanju njihove kulture in uvajanju diskurza *melting pot*¹ prav nasprotno. Evropa teži k monokulturnosti in več kot toliko ne odstopa od univerzalnih standardov. Partikularno evropsko kulturo želi prikazati kot univerzalno. Teži k uveljavitvi diskurza univerzalnega, univerzalne resnice in razumevanja ter najpomembnejšega, univerzalnih vrednot. Vse kar je ostalo, je obrobno in nepomembno (Lukšič Hacin 1999, 72). Tu je pomembna vloga politike (Lukšič Hacin 1999, 72) in medijev, ki določajo tok razmišljanja.

1.2 Etnija, narod

Odpiranje sveta in vse pogostejše migracije vsesplošno prinašajo večje zavedanje pripadnosti svojemu narodu in svoji etnični skupini. Po Francoski revoluciji leta 1780 se je oblikoval pojem naroda, kakršnega poznamo danes. Vsaka skupina, ki je delila etničnost in jezik, se je lahko imela za narod in tako lahko zahtevala ustanovitev svoje lastne države (Smith 2005, 117). Ljudi je vodila t. i. etnična identiteta, ki je baza skupinskih identitet sodobnih družb oziroma kultur. Torej skupin, ki imajo skupen izvor in kulturno homogenost (Lukšič Hacin 1999, 49–50). V tem obdobju se je predvsem med nižjimi razredi začela pojavljati rasistična ksenofobija, ki je svoj višek dosegla s fašizmom in rasizmom (Smith 2005, 117–118).

1.3 Mednarodne migracije

P. Klinar navaja, da so v času monopolnega kapitalizma migracijski tokovi postali kontrolirani in v skladu z interesi imigrantskih držav. Vedno več je mednarodnih migracij, ki jih opredeljuje prečkanje meja, pa naj si bo iz ekonomskih, političnih, ilegalnih razlogov ali pa zaradi bega možganov². Mednarodna migracija to postane takoj, ko oseba trajno spremeni bivališče (za eno leto ali več). Prav tako pogosto spremeni svoj socialni sistem in se ponovno inkulturira. S tem nastanejo novi odnosi, potrebe, vrednote, pa tudi vprašanja nacionalne identitete in jezika. Ko migracija postane množična, se na določenem ozemlju pojavi integracija med migranti, s pomočjo katere se oblikuje vzorec nekega kolektivnega obnašanja (Klinar v Lukšič Hacin 1995, 50–51) in preko tega pojav novih nacionalnih identitet.

Pomembna za nadaljnje razumevanje diplomskega dela je tipologija vzrokov za migracije. Največji poudarek bo na ekonomskih vzrokih, ki vključujejo možnost zaposlitve in dvig življenjskega standarda, kar spodbuja selitev iz ekonomsko manj razvitih območij v

¹ Talilni lonec; teži k homogenosti kulture, asimilaciji vseh tujih kultur v eno, skupno kulturo.

² Beg možganov; posebna oblika migracije, pri kateri izobraženci v iskanju zaposlitve migrirajo v tuje države

ekonomsko razvita družbena področja (Klinar v Lukšič Hacin 1995, 54–55), v mojem primeru v Nemčijo. Glede na stanje v muslimanskih državah pa je vsekakor potrebno omeniti tudi politične in vojaške vzroke, ki se po mojem mnenju precej mešajo z ekonomskimi. Potreba po pravici, svobodi in tolerantnosti (Lukšič Hacin 1995, 55) sili ljudi k selitvam. Tem sledijo še osebni in družinski vzroki, kjer družina in prijatelji migrirajo za svojimi bližnjimi (Lukšič Hacin 1995, 56). Ta tipologija je le idealno-tipska. Pogosto se namreč zgodi, da so vsi vzroki med seboj pomešani in med vsemi tremi en le bolj prevladuje.

2 KONCEPT MULTIKULTURALIZMA

Prve države, ki so govorile o multikulturalnosti, so bile tiste, ki so bile že od začetka zgrajene na migraciji ljudi – ZDA, Kanada in Avstralija. Pogled na migrante se je nekoliko spremenil, ko so v te države začele migrirati tudi ne-bele rase. Takoj so bile namreč označene za kulturno bolj drugačne kot njihovi predhodniki, zato je bilo od njih težko zahtevati popolno asimilacijo v dominantno kulturo. Tu se je razvilo razmišljanje o multikulturalizmu kot konceptu, kjer naj bi migranti lahko ohranili svojo kulturo, vendar bi se morali prilagoditi delovnim navadam in življenju v določeni državi (Modood 2007, 3).

Idealno-tipsko Lukšič Hacinova v knjigi *Multikulturalizem in migracije* (1999) opredeli štiri tipe multikulturalizma: konzervativni multikulturalizem, levo-liberalni multikulturalizem, kritični multikulturalizem in liberalni multikulturalizem (Lukšič Hacin 1999, 101–110). Iz slednjega so se kasneje razvile pomembne razprave, katerega zagovorniki priznavajo razliko, po drugi strani pa tudi izpostavljajo pomen enakosti na univerzalni ravni (Giroux v Lukšič Hacin 1999, 103). Bistvena za ta tip je naravna enakost: ljudje so si enaki ne glede na to, kateri etnični skupini ali rasi pripadajo. Verjamejo, da se z reformacijo družbenega sistema lahko doseže relativna enakost (McLaren v Lukšič Hacin 1999, 103). Eden najbolj znanih teoretikov s področja liberalnega multikulturalizma je Will Kymlicka. Kot omenja v svoji knjigi *Multicultural Citizenship* (1995), se v družbi pojavljata dva vzorca kulturne raznolikosti (s čimer se nanaša na multikulturalizem). Kot prvi vzorec omeni inkorporacijo prej avtonomnih, na teritorij koncentriranih kultur v večjo državo. Poimenuje jih nacionalne manjšine. Te želijo ostati ločene od prevladujoče kulture, zato skušajo vzpostaviti avtonomijo, ki bi jim omogočila preživetje nasproti dominantni kulturi. Kot drugi vzorec pa omeni migracijo. Migranti se po prihodu v tujo državo povežejo v etnične skupine, preko katerih se želijo integrirati v družbo in biti sprejeti kot njeni člani. Njihov cilj je spremeniti zakone in

pravila gostujoče družbe v takšni meri, da bodo bolj odprti kulturnim spremembam, kar bo njihovo življenje v tuji kulturi naredilo lažje (Kymlicka 1995, 10–11).

Po letu 1990 pa so se pojavile kritike, usmerjene v liberalni multikulturalizem, ki je do tedaj zagovarjal in se trudil za raznacionalizacijo nacionalnih držav. Ta ni bila uspešna. Kljub vedno večji globaliziranosti sveta in mešanju kultur še vedno niso našli pravih odgovorov na diskriminacijo in izključevanje. Za teoretike kritičnega multikulturalizma je to kazalo na prevelik optimizem, ko je govora o uspehu multikulturalizma (Pajnik 2014, 20). Tako denimo Giroux, McLaren in Stam ter Shohat izhajajo iz kritike obstoječih odnosov v družbi, ki jih povezujejo z evropocentrizmom in kolonializmom (Lukšič Hacin 1999, 110). Evropocentričnost zahodnih družb ter kolonializem iz preteklosti (oziroma razmišljanje o njem) sta preveč navzoča, da bi se lahko pojavil (idealno) kulturni relativizem, ki bi mu sledila enakopravnost kultur in zagotavljanje človekovih pravic.

Čeprav se je na račun liberalnega multikulturalizma pojavilo veliko kritik, menim, da najbolj ustreza primeru multikulturalizma, na katerega se osredotočam sama. Skozi celotno diplomsko delo se osredotočam na diskriminacijo muslimank (pri zaposlovanju). Liberalni multikulturalisti pa pravijo, da vzrok za neenakost, ki se pojavlja v zahodnih družbah, ni v kulturni nerazvitosti, pač pa v neenakih socialnih možnostih (McLaren v Lukšič Hacin 1999, 103), med katere štejemo tudi zaposlitev.

3 NACIONALIZEM IN USIHANJE MULTIKULTURALIZMA

Glede na današnje dogajanje v Evropi je smiselno pričakovati, da se bodo Evropejci začeli kulturno zapirati. Zaradi občutka ogroženosti se pojavlja vedno več nacionalizma. Gre za ideologijo, ki se zanima za narod in preko nacionalne avtonomnosti, enotnosti in identitete poskuša delovati v njegovo dobro (Smith 2005, 19). Pretirani nacionalizem lahko vodi v rasizem, vojaško agresijo ipd. Vendar pa, kot pravi Tariq Modood (2007), lahko ločimo nacionalno identiteto od nacionalizma (Modood 2007, 148). Nacionalna identiteta je termin, ki označuje osrednji ideal ideologije nacionalizma (Smith 2005, 29). Je skupinska identiteta vseh sodobnih družb oziroma kultur (Lukšič Hacin 1999, 50). Kljub temu da se nacionalne identitete spreminjajo, pa še vedno delujejo v okviru parametrov, ki jih določajo tradicije in kultura našega naroda. Sem sodi kulturni značaj. Herderjev kulturni populizem je drugi parameter, ki vključuje način razmišljanja, tipičen za določeno kulturo, njeno zgodovino in delovanje. Te lastnosti so skupne vsem članom kulture, vendar ne tudi ne-članom. Če ne-člani

naši kulturi grozijo, da se bo izgubila, je na strani nacionalistov, da se s poudarjanjem nacionalne individualnosti skušajo dokopati do narodnih korenin in značaja ter jo tako ponovno odkriti (Smith 2005, 29–42).

Nasprotovanje multikulturalizmu se je začelo predvsem v politiki in medijskih odzivih. Več kot očitno je namreč bilo, da bodo teroristični napadi v New Yorku, Londonu in kmalu še v drugih večjih evropskih mestih spodbudili debate na to temo. V politiki so se pojmu multikulturalizem začeli izogibati in ga nadomeščati z 'integracijo' (Belhar 2013, 47–49). Pojem se tako direktno ne nanaša več na raznolikost kultur, pač pa samo na vključevanje priseljencev v dominantno kulturo. Ob vedno večjem številu priseljencev se pri prebivalcih Evrope pojavljajo težave z identiteto, kar vpliva na identiteto priseljencev. Multikulturalizem se je rodil z namenom, da bi priseljenci v tuji kulturi bili sprejeti in živeli skladno s svojo kulturo. Problem EU pa je, da skuša priseljence 'poevropeliti' (Belhar 2013, 53). Tu se pojavi kontradikcija. Nemogoče je, da bi ideja multikulturalizma delovala, če je mentaliteta za njo njej nasprotna.

Drug problem je tolerantnost. Da multikulturalizem lahko deluje, potrebuje toleranco. Pa ne samo toleranco s strani gostujoče kulture, ampak tudi s strani priseljencev. Delovati mora torej recipročno. Čeprav se EU trudi sprejemati imigrante, bo zaradi njihovega nesprejemanja naše kulture nacionalizem prišel še bolj do izraza, saj se bodo ljudje počutili ogrožene (Belhar 2013, 64). Zaradi nesprejemanja kultur pride še bolj do izraza razlika med 'mi' in 'vi': med skupino, ki ji pripadamo, in njej nasprotno, drugo skupino, ki je homogenizirana na osnovi zgodovinskih, jezikovnih, teritorialnih in kulturnih določil, preko katerih postane predmet diskriminacije (Šabec 2006, 48).

4 MULTIKULTURALIZEM V DRŽAVAH BLAGINJE: PRIMER NEMČIJE

Kljub očitnim statističnim podatkom je Nemčija od druge polovice dvajsetega stoletja zanikala, da je migrantska država, sploh v primerjavi z ZDA, Kanado ali Avstralijo. Več let se je multikulturalizem jemalo zgolj kot diskurz v političnih in javnih sferah (Radtke 2003, Eckardt 2007). V zadnjih dvajsetih letih pa je v Nemčiji multikulturalizem postal pomembna točka debate, še posebej ko gre za vprašanje nacionalizma oziroma nacionalnosti (Eckardt 2007, 235).

Ne glede na vsa zanikanja je Nemčija v primerjavi z ostalo Evropo sprejela največ migrantov do sedaj. Od združitve vzhodnega in zahodnega dela je postala ena glavnih migrantskih destinacij (Eckardt 2007, 236). Po podatkih Eurostata je namreč Nemčija daleč pred vsemi glede migrantov, ki v državo prihajajo za dalj časa, oz. nameravajo tam živeti. V letu 2013 je v Nemčijo prišlo 692.713 migrantov, kar je več kot polovica več od Francije, ki je na drugem mestu (Eurostat 2013). Le leto kasneje so se statistični podatki še dvignili: zabeleženih je bilo namreč kar 60 odstotkov več prosilcev za azil kot leto poprej (Federal Office for Migration and Refugees 2016). Večina ljudi s priseljskimi koreninami si sicer lasti nemški potni list (DeStatis 2016), vendar zaradi nemške zakonodaje to pomeni, da so se morali odpovedati rojstnemu listu države, v kateri so bili rojeni. Nemčija namreč deluje po principu 'ius sanguinis'³, po katerem se Nemško državljanstvo podeli samo tistim, katerih predniki oziroma katerih kri je nemška. Po tem principu migrantom in več generacijam njihovih naslednikov v Nemčiji ne pripada volilna pravica. V našem primeru pa je najpomembnejše to, da oseba ne more pripadati dvema državam. Tako denimo marsikateri potomci Turkov, priseljenih v Nemčijo, nimajo nemškega državljanstva, saj bi to pomenilo, da se morajo odreči turškemu (Eckardt 2007, 238–239).

Zgoraj omenjeni problemi se kažejo tudi v ustavi, ki se sklicuje na 'deutsches Volk' (torej na nemško ljudstvo, ljudi) in ne na nemško nacijo/narod. Tako sooči dve politično nasprotni teoriji. Na eni strani je koncept ljudstva, ki ga veže krvna vez, na drugi strani pa koncept naroda oziroma nacije, ki je definirana kot politična entiteta, odprta komurkoli, ki je pripravljen sprejeti njena pravila. Zaradi takšne uporabe besedišča Heidelbergov manifest⁴ zaključí, da je potrebno imigrante vrniti, od koder prihajajo, ter da je koncept Nemčije kot multikulturene države nekonstitucionalen (von Dirke 1994, 520). Gledano s strani multikulturenega razmišljanja torej izraz 'nemško ljudstvo', na katerega se nanaša ustava, ni primeren, saj že vnaprej diskriminira tiste, ki po krvi niso Nemci.

Kljub ustavnim zapisom je diskriminacija v Nemčiji še vedno velik problem, zato je država leta 2006 izdala akt o enakopravnosti z namenom preprečiti diskriminacijo na področju rase in etnične pripadnosti, izvora, spola, religije ali verovanja, hendikepiranosti, starosti ali seksualne naravnosti. Akt naj bi se upošteval pri zaposlovanju ter delovnih pogojih,

³ Imenovan tudi nemški model; ustanovitev države je temelječa na narodu, ki je zasnovan na skupni etnični pripadnosti, jeziku in kulturi. Narod je zakoreninjen globlje kot država, zato je determiniran na načelu izvora (Dedić 2003, 7).

⁴ Podpisan s strani mnogih nemških profesorjev (leta 1982), ki so verjeli, da bo prihod imigrantov škodil nemški ekonomiji. Argumenti so temeljili predvsem na bioloških in rasnih temeljih (German History in Documents and Images).

poklicnih in drugih usposabljanjih, vključevanjih v razne organizacije, socialnem varstvu in oskrbi, izobrazbi in dostopu do dobrin, ki so na voljo širši javnosti (Federal Antidiscrimination Agency 2009).

5 MUSLIMANI V NEMČIJI

V nadaljevanju bosta predstavljena dva dejavnika, ki ju lahko po pisanju Lukšič Hacinove (1995) uvrstimo v t. i. dejavnike odbijanja in privlačenja, oziroma v pull-push teorijo. Po tej teoriji imajo posamezni sloji različne interese, od katerih je odvisen učinek pull-push dejavnikov. Pod dejavnike odbijanja štejemo padec standarda, brezposelnost, razne diskriminacije, naravne katastrofe, ekonomske dejavnike itd., pod dejavnike privlačenja pa dvig standarda, izobraževanje, zaposlitev itd. Pojavi se problem, ko so ti dejavniki v emigracijski družbi poznani, kultura migrantov pa ne. Poznamo jo samo na podlagi informacij, dobljenih od različnih medijev, ki pa so po navadi pomanjkljive. Prej omenjeni dejavniki ustvarjajo selekcijo migrantov: bolj ko so potisni faktorji močni, manjša je selekcija (Lukšič Hacin 1995, 53–54). Klinar pa pravi, da migracij ne moremo razložiti zgolj na osnovi te teorije, saj v primeru revnih ali nerazvitih družb ti ne delujejo. Kljub temu, da v teh družbah sicer prevladujejo dejavniki odbijanja, je migracij malo. Poleg pull-push dejavnikov moramo torej analizirati tudi druge, npr. socialno okolje, vpliv tradicije na družbo, zgodovinske karakteristike ipd. Potrebno je upoštevati ne samo racionalne, pač pa tudi socialne, psihološke in osebne karakteristike (Klinar v Lukšič Hacin 1995, 54). Te bodo prišle do izraza po opravljeni raziskavi.

Danes v Nemčiji živi okoli 3,5 milijona muslimanov, od katerih je kar tri četrtine Turkov oziroma njihovih potomcev. Ostali so Arabci in Kurdi ter Albanci in Bošnjaki. Vsi nemški muslimani pripadajo sunitski veji islama. V Nemčijo so se začeli preseljevati iz ekonomskih razlogov kot delovna sila. Tam naj bi ostali le začasno, vendar so v nasprotju s pričakovanji ostali za vedno. V Nemčiji bivajo druge in tudi že tretje generacije Turkov (Osolnik 2003, 702). To pa so zgolj okvirni podatki, saj je zaradi stalnih selitev in ne vključevanja religijskega opredeljevanja v javne ankete precej nejasno, koliko muslimanov zares živi v Nemčiji (Faas 2010, 59).

5.1 Integracija

Nemška identiteta strogo in fiksno temelji na evropsko-krščanski tradiciji, ki je v prvi vrsti binarna opozicija orientalski. Tej pa pripada večina migrantov, ki prihajajo v Nemčijo.

Dihotomija se kaže pri zaposlovanju nove delovne sile, po večini Turkov in ostalih muslimanov. Ne glede na to, da so priseljenci, ki prihajajo iz vzhodne Evrope ravno tako priseljenci kot Turki in drugi muslimani, so kulturno še vedno bližje Nemčiji kot muslimani. Ne-muslimani se zato veliko lažje integrirajo kot muslimani (von Dirke 1994, 519–520). Ta distinkcija je prišla še posebej do izraza, ko so leta 1996 Turki v Nemčiji skupaj z Zeleno stranko predlagali, da država sprejme Turke kot nacionalno manjšino. Predlog je bil s strani nemške koalicije zavrnjen. Še pomembnejše so politične smernice, povezane z migranti. Glede na izjave mnogih vladnih predstavnikov nemška migrantska politika temelji na treh načelih:

- integracija tistih, ki bodo po vsej verjetnosti ostali v državi;
- omejitev nadaljnjih migracij in
- spodbujanje k vračanju migrantov v njihove izvirne države (Turton in Gonzales 2003, 53–54).

Ta tri načela se kažejo v že prej omenjenem principu 'ius sanguinis' in integraciji migrantov v socialni sistem (Turton in Gonzales 2003, 53–54), v katerem jih ščitita prej omenjena ustava in akt o enakopravnosti.

Migranti, ki so se za nedoločen čas naselili v Nemčiji, živijo svoje življenje, ki nima veliko skupnega s prevladujočo kulturo. Glede na to da so priseljenci, bi bilo pričakovati, da bodo v okolju, v katerem živijo, sprejeli kulturno in versko svobodo, ki jim je bila ponujena, vendar pa se bolj kot ne držijo sami zase. Belhar (2013) v svojem članku navaja Hasana, ki pravi, da se to dogaja, ker se jih zaradi nacionalizma in rasizma ni zares spodbujalo k integraciji. Da bi lahko govorili o pravi integraciji bi se morale začeti pojavljati mešane poroke med muslimani in Nemci ali pa šolanje v javnih šolah. Slednje je pri muslimanih sicer v določeni meri prisotno, vendar pa še vedno zaskrbljujoče. Le 10 odstotkov turških študentov se vpiše na gimnazijo in nato na fakulteto, vsi ostali pa zaradi kulturnih faktorjev ostanejo doma ali pa se vpišejo v nižje rangirane šole. Eden glavnih vzrokov za to je nizka stopnja izobrazbe njihovih staršev, ki po navadi prihajajo iz ruralnih delov Turčije in imajo zato drugačne privilegije (Faas 2010, Belhar 2013). Tako so najhujši problemi muslimanskih skupnosti v Nemčiji nizka izobrazba in posledična brezposelnost, kar prinaša nizko integracijo v družbo (Osolnik 2003, 702).

Zaradi konstantnega boja med socialnimi demokrati in krščanskimi demokrati integracija za muslimane pomeni veliko oviro. Socialni demokrati vidijo naturalizacijo kot predstopnjo

uspešne integracije, medtem ko krščanski demokrati v večini vidijo integracijo kot uvod v uspešno naturalizacijo⁵ (Faas 2010, 61).

6 ŽENSKE, MUSLIMANKE IN PRISELJENKE

Osrednja tema diplomskega dela je problematika zaposlovanja žensk v Nemčiji. Glede na prebrano predvidevam, da gre predvsem za diskriminacijo zaradi same veroizpovedi in drugih kulturnih oziroma religijskih običajev, ki sodijo zraven. Že skozi vso zgodovino so ženske "Drugi", binarno nasprotje moškemu. V tej konkretni situaciji pa so izpostavljene tako rekoč trem drugostim. Prva je že samo dejstvo, da so ženske, druga, da so priseljenke in tako ne sodijo v gostujočo družbo, ter tretja, da so muslimanke. Tako pri definiciji pojma migrant/ka ali priseljenec/ka ne gre le za status osebe v določeni državi, gre tudi za družbeno konstrukcijo vsakdanjega življenja, v kateri kot 'Druge' označujemo tiste posameznike, ki se po očitnih značilnostih razlikujejo od večinskega prebivalstva (barva kože, jezik, način oblačenja ipd.) (Cukut Krilić 2009, 31). Razlika drugega nam omogoči, da vzpostavimo distanco, preko katere opredelimo lastno identiteto (Vidmar Horvat 2014, 311).

Po Goffmanu (2008) so posamezniki, ki so zaradi prej omenjenih razlik nepopolni ali pomanjkljivi, stigmatizirani⁶. V grobem razlikujemo tri vrste stigmatiziranosti: značajske lastnosti, telesno odbojnost ter stigme rase, narodnosti in veroizpovedi. Slednje se lahko prenašajo iz generacije v generacijo in tako vplivajo na vse člane družine (Goffman 2008, 12–13). Prav tako Coleman (1999) povzema Goffmana, ko pravi, da je stigma odvisna od socialnega konteksta. Vsak posameznik se v nečem razlikuje od drugega in vsaka razlika je lahko stigmatizirana v socialnem kontekstu, ki je posamezniku tuj. Dominantna skupina pa je tista, ki določi, katere razlike so nezaželene. Bolj ko je posameznikova lastnost (ali lastnost skupine) nezaželena, bolj je ta posameznik (ali skupina) stigmatizirana. Stigmatiziranost s strani dominantne skupine se najpogosteje pojavlja zaradi strahu pred stigmatiziranim. Ta se pojavi že v prvem letu našega življenja. Razvojni psihologi namreč opažajo, da je strah pred tujci univerzalen fenomen, ki se pojavi pri dojenčku, staremu okoli sedem mesecev. Strah sicer s časom upade, vendar se lahko s samonanašanjem zopet pojavi. Negativna čustva se povežejo s socialnimi kategorijami. Tako so denimo muslimani povezani s terorizmom in versko nadvlado, kar začne vzbujati strah in pripelje do socialnega zavračanja. Dominantna kultura dobi občutek, da bo ob sprejetju njej inferiorne kulture prišlo do pomanjkanja resursov

⁵ Podeliti državljanstvo (SSKJ)

⁶ Stigma je razmerje med lastnostjo in stereotipom (Goffman 2008, 13).

in tako ne bo dovolj služb, zemlje, stanovanj ipd. Ljudje, ki stigmatizirajo, se počutijo ogrožene, zdi se jim, da bodo stigmatizirani porušili njihov položaj ekonomske, socialne in politične nadvlade (Coleman 1999, 199–214). Ob tej negotovosti nam 'Drugi' zagotovi stabilnost našega jaza, postane orodje, s katerim to negotovost in dvom zakrijemo (Vidmar Horvat 2014, 311).

6.1 Zaznamovanost s spolom

Ženske so stigmatizirane znotraj religije same, vsaj tako se zdi na prvi pogled. Ideja, da je islam šovinističen in da ženske dojema kot manjvredne, je na zahodu vedno bolj popularna. Znotraj islama se večinoma feministke z zahodnjaškim razmišljanjem strinjajo, da je potrebna marsikatera reforma, da bodo ženske postale enakopravne in si pridobile vse pravice, ki jim pripadajo. To problematiko vidijo kot korupcijo Korana, ki ženske predstavlja s spoštovanjem in jim podarja vso svobodo (Bennet 2005, 129–131). Hkrati kritizirajo konzervativne ali celo po mnenju nekaterih nehumane zakone in prakse, ki spodkopavajo pravice žensk. Pri kritiki se ne ozirajo na to, da so ta dejanja storjena v luči vere (Helie Lucas 2001, 26). Po drugi strani pa moški avtorji zagovarjajo tezo, da islam povzdiguje tako moške kot tudi ženske. Mawdudi tako trdi, da Koran ženskam zagotavlja pravice, ki jih je zahodna družba tradicionalno zanikala, ter da so tudi danes muslimanke na boljšem položaju v svoji družbi kot zahodnjakinje. Še vedno pa sprejema poligamijo (do največ štirih žena, ki pa morajo biti enakovredne). Prav tako pravi, da si imajo na zahodu ženske pravico lastiti kapital ter pravico delati, vendar pa jih vsa ta odgovornost preveč obremenjuje in zato pogosto zavržejo svojo naravno odgovornost – skrbeti za otroke. Zato je islam odgovornost razdelil in moškim podelil odgovornost za aktivnosti zunaj doma, ženskam pa skrb za dom in otroke. Mawdudi tudi omeni, da je ženskam zagotovljena izobrazba in imajo do nje vse pravice, vendar hkrati poudari, da mora ženska biti izobrazena predvsem na področjih, ki bodo pripomogla k boljšemu upravljanju doma. Razmišljanje Mawdudija pa je med muslimanskimi avtorji še najbolj 'moderno'. Nekateri namreč trdijo, da je za deklice dovolj, če se izobražujejo zgolj do osmega leta starosti. Umar, katerega citat je bil postavljen v mošejo v Kabulu je skušal ženskam celo preprečiti, da bi se učile pisati in brati. Moški in ženske so v islamu torej enakopravni, vendar različni (Bennet 2005, 132–135).

Islam je precej bolj dovzeten za fundamentalizme kot katera druga religija. Dolenc (2003) to razloži preko tehnologije, ki je v islamske države prišla z zahoda. Sicer so muslimani tehnologijo sprejeli (pametni telefoni ipd.), vendar pa to zanje še vedno pomeni vdiranje

zahoda v njihovo kulturo. Posledično se je pojavil strah pred oddaljevanjem od islama in vedno večje 'pozahodnjenje'. Zato se pred temi vplivi zapirajo, posledično pa se pojavi nekakšen razkol osebnosti, saj se morajo v želji po ohranitvi svoje kulture odpovedati tehnologiji, ki je že praktično del njihovega vsakdana. To pripelje do fundamentalizma, ko se vera osami, loči od razmišljanja (Dolenc 2003, 539–540). Fundamentalizmi⁷ so še posebej dovzetni za stigmatiziranje oziroma kontroliranje žensk. Tako denimo muslimanski fundamentalisti propagirajo spolni apartheid v npr. Iranu, Afganistanu, Sudanu in Alžiriji. Kljub temu pa je potrebno poudariti, da se fundamentalizmi pojavljajo v vseh religijah, vendar je muslimanski zaradi velike medijske pokritosti le najbolj izpostavljen (Helie Lucas 2001, 21–22).

Muslimanske skupnosti so patriarhalne, zato so ženske tam potisnjene v ozadje. Ni pa v vseh skupnostih enako. Nekatere so bolj liberalne, druge bolj konzervativne, zato ženske v različnih skupnostih uživajo različne pravice in trpijo različna zatiranja. Islam se je v zadnjih stoletjih namreč razširil po vsem svetu in se tako tudi razvijal v različne smeri in sprejemal različne tradicije. Tako je denimo iznakaženje ženskih genitalij pripisano islamu v določenih delih Afrike, čeprav ga muslimanske skupnosti drugod po svetu ne prakticirajo. Prav tako je Koran interpretiran skozi poglede različnih šol, kar vernike usmerja po različnih poteh verovanja. Posledično pa to izrablja tudi politična sfera, ki interpretacije Korana obrača sebi v prid in jih uporablja za doseganje svojih ciljev – v imenu boga. Pri nadaljnji raziskavi se je zato pomembno zavedati, da ločimo islam kot religijo, ideologijo, ki ga lahko preučujemo skozi teologijo in filozofijo, ter kot politiko, ki vpliva na branje svetih tekstov z namenom, da bi se obdržala na oblasti. V nadaljevanju ga preučujemo skozi sociologijo in politično znanost. Ni vse, kar storijo muslimani, 'islamsko' (Helie Lucas 2001, 23–24).

Muslimanke se soočajo s patriarhalnostjo, ki jo moški v želji po vladanju (nad komerkoli) zmotno razlagajo kot izpolnjevanje religijskih ciljev. Cilj nepravčnosti do muslimank je zgolj vzdrževanje absolutnega patriarhata (Helie Lucas 2001, 68). Ko se v mojem primeru nanašam na muslimane, s tem mislim na njihovo kulturo (obnašanja) in ne religijo.

6.2 Stigmatizacija v sebi drugem okolju

Drug vidik stigmatiziranosti muslimank je stigmatiziranost v gostujoči kulturi/državi, ker so tujke, muslimanke. Diskriminacija žensk je ena glavnih tem, ko govorimo o problematiki

⁷ V našem primeru religijski fundamentalizmi. Poudarjajo absolutno resničnost tistega, kar zagovarjajo ter odklanjajo načela pluralizma, relativizma, strpnosti in sekularizacije. (Dolenc 2003, 537)

zaposlovanja. Še večji problem pa predstavlja muslimanskim ženskam, ki pogosto zaradi svojega videza, etnične oziroma narodne pripadnosti zaposlitev težko dobijo.

V prvi vrsti je pri zaposlovanju in seveda tudi vsakdanjem življenju navzoča stigmatizacija in posledično diskriminacija zaradi nacionalnosti. V Nemčiji še toliko bolj, saj se pod migrante uvršča tudi drugo in tretjo generacijo prišlekov. Zaposlitev migrantov in njihovih naslednikov, ki prihajajo izven držav EU, je odvisna od ekonomskega nihanja. Zaposluje se jih po potrebi, kar ima za posledico ogromno služb za polovičen ali nereden delovni čas. Ko potrebe po delu ni več, so prvi, ki izgubijo službo. Ženske se po večini zaposlujejo v storitvenem sektorju, kar je posledica njihovih osebnih povezav ter stigmatizacije s strani delodajalcev in (socialnih) institucij. Tiste, ki pridejo na delovne položaje v javnem sektorju, so po navadi v primerjavi z domačinkami v podrejenem položaju, njihove sposobnosti pa so manjvredne. Nemčija je ena od držav, kjer je družbena aktivnost migrantk (v tem primeru Turkinj) vpadla, saj je veljal zakon, da ženskam, ki so se v Nemčijo preselile zaradi svojih mož, ni dovoljeno opravljati plačanega dela. Ta zakon je bil kasneje zavržen (Ayres in drugi 2013, 18–26).

Pričakovali bi, da bo imela izobraženost kakršenkoli vpliv na zaposlitev. Sicer ga ima, vendar so pred migrantkami, ki ne prihajajo iz EU, v prednosti najprej domačinke in nato še migrantke iz EU. To ustvarja velik problem za migrantke, ki pridejo v tujo državo v iskanju zaposlitve, kot begunke ali pa se priselijo, ker je del njihove družine že v tej državi (Ayres in drugi 2013, 27). Tu se kaže problem med 'zaželenimi' in 'nezaželenimi' migranti. Visoko izobraženi in tisti iz EU območja sodijo pod zaželene migrante, neizobraženi in tisti izven EU območja pa med nezaželene. Tako je prihod v Nemčijo, Francijo in Veliko Britanijo slednjim bolj omejen kot ostalim (Anthias in drugi 2013, 47).

Dogaja se, da so muslimanske migrantke depriviligirane glede na ostale prosilce za delo predvsem zaradi okolja, iz katerega prihajajo, etničnega ozadja, kulturnega kapitala, statusa v družini in poznanstev v gostujoči družbi (Vouyioukas in Liapi 2013, 89). Najpomembnejše tu je etnično ozadje in kulturni kapital, kamor sodi tudi način oblačenja. Specifičen način oblačenja je namreč dodaten dejavnik, ki jih še stigmatizira in otežuje pot do plačanega dela.

6.2.1 Zakritost

Zakritost oziroma naglavne rute ženske označijo kot muslimanke. Takoj, ko vidimo zakrito žensko, sklepamo, da je muslimanka. Zato je zanje vključevanje v družbo in s tem iskanje

zaposlitve še težje kot denimo za moške. Muslimanski moški prav zaradi tega nimajo toliko težav, saj jih obleka ne stigmatizira.

V grobem ločimo štiri tipe zakritosti:

- hidžab: označuje se kot naglavna ruta in ne tančica. Pokrije ušesa, lase in vrat. Uporablja se jo v vseh delih muslimanskega sveta, najpogosteje na Zahodu;
- čador: tradicionalno ga uporabljajo muslimanke iz Irana in Afganistana. Pokriva celotno telo in lase, obraz je odkrit. Pogosto ženske pod čadorjem nosijo še dodatno ruto.;
- nikab: tančica, ki popolnoma prekrije žensko telo, tudi usta in nos. Ima majhno odprtino za oči. Uporablja se v vseh muslimanskih okoljih, predvsem ko je ženska izredno izpostavljena urbanemu okolju;
- burka: večinoma jo nosijo ženske iz Afganistana. Pokrije celotno telo, tudi usta in nos, oči so pokrite z mrežo. Vsiljena je bila s strani talibanov, ko so se v Afganistanu začeli boji z ZDA (Kadura 2014).

Zakritost je v Nemčiji problem od leta 1989, medije pa je dosegel slabih deset let kasneje, leta 1998, ko je šola od muslimanske učiteljice zahtevala, da odstrani ruto, kar je zavrnila. Zanimivo je, da je zvezna pokrajina Baden Wurttemberg takrat izjavila, da zakritost muslimank ni njihova dolžnost po religiji, pač pa predstavlja politični simbol, ki ga oni kot pokrajina niso dolžni sprejeti in odobravati. Kasneje je sodišče kljub temu dosodilo ženski v prid, vendar hkrati izjavilo, da lahko vsaka zvezna pokrajina uvede prepoved v primeru, da se o tem soglasno strinja. To prepoved je po takratnih podatkih uvedlo sedem zveznih pokrajin Nemčije (Rottmann in Marx Ferree 2008, 490–491).

Nemčija je zaradi problematike zakritosti v precejšnjem razkolu. Po eni strani naj bi življenje ženske v Nemčiji poosebljalo zahodno demokracijo in liberalne vrednote, kjer je spolna enakost najvišji dosežek. Po drugi strani pa konstrukcija emancipacije ženske temelji na binarnosti mi–drugi, kjer je drugi turška muslimanka, ki zakriva svoj obraz in lase (Rottmann in Marx Ferree 2008, 491).

Ta problematika je na zahodu v času okrepljenih migracij iz muslimanskega sveta precej pogosta. Najpogosteje se zakritost razlaga kot spolno zatiranje muslimank, prisilo in podleganje verskim zapovedim (Vidmar Horvat 2014, 310), še posebej ko govorimo o feminističnih razlagah in antidiskriminaciji. Vendar pa zakrivanja ne moremo jemati kot

univerzalnega izražanja verske pripadnosti. Upoštevati moramo tudi družbene, zgodovinske in politične kontekste. Zakrivanje muslimank zato ni odvisno zgolj in samo od njihove religije. Skozi antropologijo, ki je kot veda najbolj prispevala k razumevanju kulturnih in identitetnih pojavov, lahko ugotovimo, da zakrivanje določajo predvsem ženske srednjega in višjega razreda. Tu namreč zakritost (po raziskavah sodeč) ne pomeni depriviligiranosti, pač pa predstavlja modni trend, preko katerega se uveljavlja kulturna in identitetna razlika do ruralnih in tradicionalnih pomenov zakrivanja. Zakrivanje mnogih 'modernih' muslimank je iz verskega simbola prevedeno v modni in estetski simbol, preko katerega se počutijo privlačnejše. Zato je glede na raziskave, ki jih je opravila Vidmar Horvatova (2014), prav dejstvo, da je zakrivanje svobodna izbira muslimank z vidika liberalnega diskurza na zahodu, močan vir napetosti. Preko zahodne kulture in z uporabo tistega, kar je za zahodno kulturo sprejemljivo (tu misli na potrošništvo in modo), skušajo artikulirati svojo alternativno subjektiviteto. Preko takšnega pogleda na zakrivanje se namesto spolne identitete izpostavljajo lastnosti, ki se bolj kot na kaj drugega nanašajo na osebni okus in dostojanstvo muslimanske ženske. Preko takšnega razmišljanja, pravi Vidmar Horvatova, lahko precej bolj uspešno dosežemo večkulturno sobivanje, kot pa na način, ki ga je teorija multikulturalizma zagotavljala do sedaj. Zakrivanje zato ni s tradicijo obremenjena kulturna praksa, pač pa odraz svetovne modernosti (Vidmar Horvat 2014, 310–324).

7 UVOD V EMPIRIJO

7.1 Metoda, vzorec in pričakovani rezultati

Teoretični del sem preverila z empirijo. Z analizo sekundarnih virov sem pridobila vse potrebne informacije za pisanje teoretičnega dela diplomskega dela, prav tako pa tudi okvir za pripravo raziskovalnega dela. Pri pripravi vprašalnika sem si pomagala s predhodno postavljenimi hipotezami.

Za metodo raziskovanja sem si izbrala anketo. Ta je bila po mojem mnenju in predhodnem opazovanju ciljne skupine za raziskavo najprimernejša. Anketiranke so bile namreč sramežljive, introvertirane in nepripravljene sodelovati v primeru, da bi bila njihova identiteta v kakršnem koli pomenu razkrita.

S pomočjo hipotez in teoretičnega dela naloge sem vprašanja razdelila v tri sklope:

1. Demografija: sestavljajo jo vprašanja o starosti, državi izvora, dolžini bivanja v Nemčiji in razlogih za preselitev v Nemčijo (če anketiranka ni bila rojena v Nemčiji).
2. Zaposlitev: splošno počutje in mnenje o življenju v Nemčiji; vprašanje, ali so zaposlene, ali so pri iskanju imele težave ter če so zaposlene, ali so z delom zadovoljne.
3. Religija: vprašanja o mnenju prebivalcev Nemčije o islamu, vprašanje o načinu oblačenja in nošenju naglavne rute ter o tem, ali se v svojih oblačilih počutijo udobno.

Pri izbiranju tipov anketnih vprašanj sem skušala biti kar se da izvirna, tako da anketa ne bi postala dolgočasna ali preveč zahtevna. Predvidevala sem namreč, da marsikatera anketiranka ne govori tekoče nemško in ni vajena reševanja anket. Zato sem postavljala vprašanja odprtega tipa, ki niso zahtevala predolгих odgovorov. Kjer sem potrebovala direktne odgovore, sem uporabila vprašanja zaprtega tipa in podala od tri do sedem različnih odgovorov, med katerimi so se odločale. Prav tako sem izbrala srednjo pot pol odprtega vprašanja, v katerem so anketiranke obkrožile odgovor, ki je imel še dodatno odprto podvprašanje.

Opravila sem 50 anket, od katerih sem bila pri osmih prisotna tudi sama. Ostale anketiranke so želele ostati popolnoma anonimne, čeprav že sama anketa ni zahtevala nikakršnih osebnih podatkov. Tako sem ostalih 42 anket opravila preko interneta. Vse anketiranke so odgovarjale na enaka vprašanja, prav tako so bila vsem podana enaka pravila oziroma napotki za reševanje. Ankete sem najprej napisala v slovenščini, nato pa jih s pomočjo strokovnjaka prevedla v nemščino – prav tako obratno. Pri prevodu smo pazili, da je jezik enostaven in razumljiv vsakemu laiku.

Ankete so bile opravljene z izključno muslimanskimi priseljenkami, starejšimi od osemnajst let. Na koncu raziskave je skupina obsegala anketiranke od 16. do 70. leta starosti. Stik z anketirankami sem vzpostavila osebno ali preko tečajev za učenje nemščine v Frankfurtu. Nobene od anketirank osebno ne poznam, kar je lahko vplivalo na njihovo iskrenost pri odgovarjanju. Tema ankete je bila precej osebna, posebej za pripadnice druge kulture, ki se nerade izpostavljajo. Pomanjkljivost podatkov je po vsej verjetnosti precejšnja, vendar upam, da bom kljub temu dobila nek grob vpogled v življenje muslimank v Nemčiji. Bolj podrobne podatke bi lahko pridobila s strukturiranim ali polstrukturiranim intervjujem. Pridobila bi si več informacij, saj bi intervjuvanke lahko prosto govorile, prav tako pa bi imela večji pregled nad njihovim obnašanjem in reagiranjem na določena vprašanja. Mnogo bolj bi torej bilo

prisotno opazovanje z udeležbo. Neosebno izpolnjevanje anket (preko interneta) je lahko pripeljalo tudi do tega, da anketiranke ankete niso jemale resno, zato se je pri mnogih pojavilo pomanjkljivo odgovarjanje na vprašanja. Druga pomanjkljivost pri izvedbi pa je vzorec, ki je glede na celotno število muslimanskih priseljenc v Frankfurtu in celotni Nemčiji izdatno premajhen. Končnih rezultatov tako ni mogoče posploševati, pač pa jih je potrebno jemati zgolj kot okvirne pokazatelje dejanskega stanja.

Ankete sem opravljala skozi celoten junij 2016, za reševanje pa so anketiranke potrebovale slabih pet minut. 8 anket je bilo opravljenih na domu anketirank ali na njihovih tečajih nemščine, ostale pa so bile razposlane po elektronski pošti.

Glede na prebrano literaturo sem postavila dve hipotezi, s pomočjo katerih sem si zastavila tudi pričakovane rezultate. Nemčija naj bi torej muslimanke in muslimane na sploh slabo sprejemala, jih diskriminirala ali pa vsaj stigmatizirala. Pričakovala sem, da se bo to odražalo na počutju in samozavesti anketirank.

7.2 Geografsko ozadje (Frankfurt)

Raziskava je v celoti potekala v Frankfurtu (na Majni). Med okoliščinami je potrebno upoštevati dejstvo, da je Frankfurt eno glavnih bančnih središč v Evropi, poleg tega pa ima internacionalno letališče. Je torej stičišče mnogih kultur, zato se je tudi samo poimenovalo 'multikulturni metropolis'. Mesto je relativno majhno, ima okoli 650 000 prebivalcev. Zaradi dobre strateške lege so v mesto že od nekdaj prihajale razne etnične manjšine. Tako je do danes v okolici Frankfurta kar 25–35 odstotkov prebivalcev rojenih izven Nemčije. Populacija je bolj izobražena kot v katerem koli drugem delu Nemčije, zato je posledično tudi odstotek nezaposlenih manjši. Poleg vseh dobrih lastnosti pa je Frankfurt tudi center ilegalne prodaje drog in drugih kriminalnih aktivnosti, vključujoč ilegalne imigracije. Leta 1989 je Daniel Cohn-Bendit organiziral kampanjo s sloganom »Kulturna diverziteteta namesto nacionalna preprostost«, preko katere je promoviral Frankfurt kot multikulturno mesto. Kampanja je nabrala dovolj glasov, da je Cohn-Bendit preko nje lahko ustanovil pisarno za multikulture zadeve⁸, prvo takšno v Nemčiji (Radtke 2003, 55–61).

Cilj OMCA je vzdrževati kulturno identiteto in spodbujati okrepitev etničnih skupnosti ali vsaj narediti multikulturalizem viden skozi etnične festivale in druge dogodke, preko katerih se lahko različne etnične skupnosti predstavijo ostalim prebivalcem ter se tako lažje

⁸ Office For Multicultural Affairs - v nadaljevanju OMCA

integrirajo. Medtem ko evropske organizacije in društva, ki so nastala s pomočjo OMCA, z integracijo niso imele precejšnjih težav, so se ne-evropski imigranti (v večini turškega, kurdskega ali severno afriškega izvora) morali soočati z religijsko in politično mobilizacijo. Soočali so se z vedno večjo diskriminacijo in marginalizacijo ter bili s strani medijev označeni za »čudne«. Zato so se organizirali in povezovali s pomočjo religije, ki so jo prepletli s politiko in posledično desekularizirali. Ta je bila kasneje označena za fundamentalistično. Islam je tako deloval kot sredstvo organiziranja v izolirane skupnosti, ki so bile neodvisne od nemških (Radtke 2003, 69–70). Ko sem raziskovala dele Frankfurta, sem tako prišla v povsem muslimanski (v večini maroški) predel mesta (Offenbach), v katerem ima človek občutek, da je dejansko v Maroku. V trgovinah, bankah in drugih uradnih ustanovah so zaposleni muslimani, boljši sejmi, ki jih v Nemčiji tradicionalno prirejajo ob vikendih, so v celoti prilagojeni muslimanom. Tu prodajajo preproge in elektroniko, pa blago za ženske obleke in rute. Iz zvočnikov odmevajo molitve. Ravno tako v mestu najdemo turško ali pakistansko četrt. Ti predeli mest se skoraj v celoti samooskrbujejo. Trgovine in izdelki, ki jih prodajajo, so prilagojeni njihovi kulturi.

Zaradi socialne izolacije, ki jo posamezne etnične skupine vršijo, imajo mnogi posamezniki težave z integracijo v nemško družbo. Ta ni toliko odvisna od vere same, pač pa bolj od kulturnih oziroma družbenih faktorjev, kot na primer spola, migracijskega kroga, generacije in predvsem izobrazbe. Priseljenci, pa tudi druga ali tretja generacija priseljencev, namreč posedujejo izjemno nizek kulturni kapital, ki vključuje znanje nemškega jezika in poznavanje nemške kulture (Radtke 2003, 70).

7.3 Kratka analiza opazovanja z udeležbo

Med opravljanjem anket v živo sem se osredotočala tudi na reakcije in na splošno obnašanje anketirank. V prvi vrsti se njihovo obnašanje razlikuje glede na to, od kod prihajajo. Turkinje so tako precej bolj »evropske«, sproščene in odprte kot muslimanke iz arabskih držav. S temi sem namreč imela težave že z začetno komunikacijo. Tako se mi je denimo zgodilo, da sem jih nagovorila v angleščini in jih vprašala, če govorijo angleško ali nemško, te pa so mi odgovorile, da govorijo samo arabsko.

Ravno tako se precej razlikujejo v načinu oblačenja. Mlajše se oblačijo bolj moderno, starejše bolj tradicionalno. Spet tu v glavnem izstopajo Turkinje in Bošnjakinje, ki v večini ne nosijo naglavne rute. Primerjavo lahko naredim med dvema udeleženkama tečaja nemščine, kjer je bila po mojem mnenju razlika med kulturami najbolj vidna.

Skupina je obsegala 10 članov oziroma učencev mešanih etničnih skupin (dve Pakistanki, Afganistanec, Indijke, Italijan, Španec, Kolumbijka in Madžarka). Za njimi je že več kot 250 ur tečaja. Pakistanki sta sedeli v ospredju in v začetku delovali precej sramežljivo. Ena je bila mlajša (stara 23 let) in se je pred kratkim preselila iz Londona, druga pa je prišla iz Pakistana in je v Nemčiji že nekaj časa (ima družino). Mlajša je nosila živobarvno naglavno ruto, ki je pokrivala le del njenih las, uredila pa jo je tako, da je bila videti moderno in mladostno. Ujemala se je z njenimi ostalimi oblačili. Spodaj je imela oblečene dolge kavbojke in dolgo majico, ki je zakrivala vse, razen rok, ter tenis copate. Nosila je make up in se, razen v nošenju naglavne rute, v ničemer ni razlikovala od njene nemške sovrstnice. Govorila je tekoče angleško in bila pripravljena sodelovati v anketi ter se z menoj pogovarjati.

Druga, ki v Nemčiji živi že dalj časa, pa je nosila tradicionalna muslimanska oblačila kremne barve, ki so zakrivala vse, razen obraza. Nosila ni nikakršnega make upa ali nakita. V anketi ni bila pripravljena sodelovati. Tudi njena telesna drža se je razlikovala od mlajše anketiranke. Delovala je bolj ponižno in vase zaprto. Roke je držala na kolenih in zelo malo sodelovala na uri nemščine. Ko je bila na tečaju vprašana, je odgovorila v arabščini.

Prav tako omembe vredno se mi zdi, da sta obe muslimanki sedeli ločeno od afganistanskega moškega na popolnoma drugi strani mize. Med seboj niso imeli skoraj nikakršnih kontaktov. Sodelovali so zgolj toliko, kolikor je zahtevala učiteljica, preostali čas pa se med seboj niso niti pogledali, medtem ko so ostali člani skupine ves čas klepetali in si pomagali.

Iz opazovanja sem ugotovila, da so arabske muslimanke ter Maročanke precej manj integrirane v nemško družbo kot denimo Turkinje in Bošnjakinje. Predvidevam, da se to kaže predvsem v prej omenjeni integraciji Evropejcev in ne-evropejcev. Turkinjam in Bošnjakinjam je nemška kultura precej bližja kot ostalim, zato se z njo lažje poistovetijo. Tudi sam islam je v teh dveh državah manj ekstremen in dovoljuje precej več kot v ostalih državah. Turkinje druge ali tretje generacije se denimo izobražujejo normalno, kot Nemke. Slabša integriranost se kaže tudi v načinu oblačenja. Čeprav je vzorec majhen, še vedno lahko rečem, da se arabske muslimanke precej težje soočajo s prilagoditvijo glede načina oblačenja. Glede na njihovo obnašanje bi lahko rekli, da se niti nočejo integrirati.

8 ANALIZA IN INTERPRETACIJA ANKET

8.1 Demografija

V celoti je bilo opravljenih 50 anket. Anketiranke so v povprečju stare 55,5 let, največ anketirank pa je iz druge ali tretje generacije priseljenk, ki so stare med 21 in 25 let. V Potrebno je poudariti, da starost lahko in po vsej verjetnosti je vplivala na rezultate anketiranja. Druga oziroma tretja generacija priseljenk se je namreč šolala v Nemčiji, živila v vsaj deloma evropskem okolju in ima zato drugačne, bolj moderne poglede na svet. V okviru 50 opravljenih anket, v katerih naj bi sodelovale muslimanke, starejše od 18 let, je ena anketa izven omenjenega okvirja, saj je bila ena anketiranka stara 16 let. Najstarejša anketiranka je bila stara 70 let in predstavlja prvo generacijo muslimanskih priseljenk.

Na vprašanje o državi izvora ena anketiranka ni odgovorila, torej sem dobila le 48 odgovorov, od katerih je kar 28 anketirank iz Turčije, sledijo Maročanke, ki jih je 8, pa 4 Pakistanke, 2 Bošnjakinji ter ena Alžirka, Somalijka, Kurdistanka, Afganistanka in Bolgarka. Dve od anketirank sta napisali, da je država njunega izvora Nemčija, vendar na podlagi njunega nadaljnega reševanja ankete predvidevam, da je prišlo do nerazumevanja vprašanja. Kljub temu da je vzorec anketirank majhen, še vedno precej natančno kaže na dejanske, teoretične podatke – največ muslimanskih priseljenk v Nemčiji je iz Turčije in Maroka, sledijo pa jim arabske in severnoafriške države.

32 od 50 anketirank je bilo rojenih v Nemčiji, kar pomeni, da je več kot polovica druga ali tretja generacija priseljenk. 15 anketirank se je v Nemčijo preselilo več kot deset let nazaj, ostale tri pa so v Nemčiji manj kot pet let. Kar 17 od tistih, ki v Nemčiji niso rojene, so se v Nemčijo preselile zaradi družine. Glede na prebrano literaturo je razlog tega selitev za možem. Moški so se v Evropo selili zaradi dela. Bili so (in so še) poceni delovna sila. Profitabilni so torej za državo gostiteljico, prav tako pa je selitev pozitivna tudi za njih same, saj se gibajo v smeri boljšega življenja. Moški so si tako v Nemčiji pridobili status in dovolj kapitala, da so lahko po določenem času za njimi pripotovale tudi žene in otroci. Sklepajoč po (čeprav majhnem) vzorcu, se muslimanske ženske v Nemčijo selijo zaradi svojih mož oziroma družine. Iskanje dela je tu postranskega pomena.

8.2 Zaposlitev

Preden sem se osredotočila na bolj konkretna vprašanja o zaposlitvi anketirank, sem želela izvedeti, kako se počutijo v Nemčiji (glej Tabela 8.1). Podane so bile spodnje štiri trditve, pri

katerih so anketiranke morale označiti, v kolikšni meri se s trditvijo strinjajo (1 – se popolnoma ne strinjam, 5 – se popolnoma strinjam). Ta del ankete so izpolnile vse anketiranke po navodilih, brez izjeme. Statistično sem podatke uredila tako, da sem najprej navedla število odgovorov pod določeno oceno in nato pripadajoč odstotek. Pri čemer je 50 odgovorov enako 100 % (50 = 100 %).

Tabela 8.1: Počutje v Nemčiji

	1	2	3	4	5
V Nemčiji se počutim sprejeto.	3 = 6 %	5 = 10 %	19 = 38 %	16 = 32 %	7 = 14 %
V Nemčiji se počutim varno.	4 = 8 %	3 = 6 %	8 = 16 %	18 = 36 %	17 = 34 %
V Nemčiji imam boljše življenje, kot bi ga imela v svoji matični državi.	7 = 14 %	6 = 12 %	15 = 30 %	12 = 24 %	10 = 20 %
Lahko rečem, da je Nemčija moj dom.	6 = 12 %	7 = 14 %	9 = 18 %	15 = 30 %	13 = 26 %

Ta del ankete je bil pomemben, saj mi je dal vsaj delen vpogled v njihove občutke, ki jih lahko primerno povežem z geografskim ozadjem, integriranostjo v okolje in sprejemanjem oziroma diskriminacijo s strani širšega družbenega okolja. Najvišje vrednosti se gibljejo v ocenah od 3 do 5. Tri je sredina, kar pomeni, da anketiranka ni izražala niti strinjanja niti nestrinjanja. Pri dveh trditvah je največ anketirank označilo 3. Zanimivo je videti, da se večina anketirank, v celoti kar 70 %, v Nemčiji počuti varno. K temu verjetno pripomore ustavni sistem in varovanje priseljencev ter okolje, v katerem živijo. Kot že omenjeno, je Frankfurt izrazito multikulturno mesto, kjer priseljenke lahko najdejo veliko sebi enakih, se združujejo v organizacije in klube ter v skrajnih primerih živijo v getih, ki so od nemške kulture popolnoma izolirni. Temu v prid govorijo tudi številke pri prvi trditvi, ki kažejo, da se anketiranke v Nemčiji v glavnem počutijo sprejete. Gibanje v sebi enakih krogih k temu ogromno pripomore. Ostale pa, ki so pri prvi in drugi trditvi označile 1 ali 2, po vsej verjetnosti živijo v drugačnem kulturnem okolju, so bolj obkrožene z domačini ali pa so takšen način razmišljanja privzele že s primarno socializacijo.

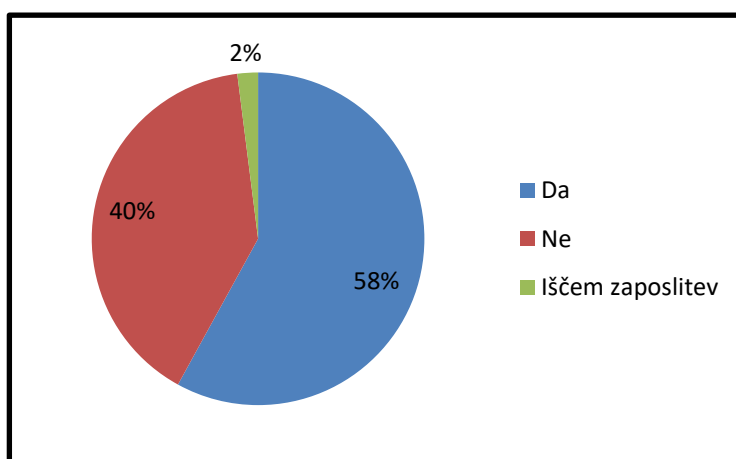
Rezultati pri tretji trditvi so me nekoliko presenetili, saj sem pričakovala, da se bo večina anketirank popolnoma ali pa vsaj deloma strinjala s podano trditvijo. Nasprotno pa se je strinjalo manj kot 50 % anketirank. V povprečju torej menijo, da življenje v Nemčiji ni niti boljše niti slabše, kot bi bilo v njihovi matični državi. V teoriji tu pride do nekakšnega nasprotja, saj se priseljenci v evropske države selijo zaradi boljšega (ekonomskega) življenja,

same anketiranke pa s tem niso preveč zadovoljne. Tu gre za previsoka pričakovanja in kulturni šok, ki traja po več let. S težavo se namreč navajajo na drugačno kulturo, hkrati pa v čim večji meri ohranjajo svojo. Mnoge so sodeč po analizi sekundarnih virov nizko izobražene, kar seveda ne prinaša dobrih pogojev za iskanje dela. Njihova domača kultura jim narekuje, da izobrazba ni potrebna, oziroma jo je potrebno zgolj toliko, kolikor jo rabijo za vzgojo otrok in vzdrževanje gospodinjstva. Z nizko izobrazbo pa si v Evropi samodejno potisnjen v nižji sloj, kar prinaša slabše življenje, kot bi ga morebiti bile deležne v svoji matični državi. Posledično pripadnost nižjemu sloju prinese tudi manj spoštovanja s strani okolice, k diskriminiranju pa pripomore še prepogosta negativna nastrojenost do religije, ki se pri ženskah kaže predvsem skozi način oblačenja.

Kljub neodločnosti pri tretji trditvi pa se kar 56 % anketirank vsaj deloma, če ne popolnoma strinja, da je Nemčija njihov dom. Rezultati niti niso toliko presenetljivi, saj je kar 64 % anketirank rojenih v Nemčiji in jim je to okolje domače. Na vsa ta mnenja oziroma refleksije vpliva spreminjajoča se situacija v njihovih matičnih državah. Razmere tam so politično precej nestabilne (Weber 2005, 28).

Mnoge anketiranke so zaposlene (glej Graf 8.1). V to skupino sodijo predvsem mlajše anketiranke, ki so rojene v Nemčiji, so v tem okolju zrasle in govorijo tekoče nemško.

Graf 8.1: Ali ste zaposleni?

To vprašanje je bilo osnovno oziroma temelj za nadaljnji dve vprašanji, ki sta bili namenjeni le tistim, ki so zaposlene, torej 29 anketirankam, ki predstavljajo 58 % celotnega vzorca. Najprej me je zanimalo, ali so imele pri iskanju zaposlitve kakšne težave. 10 anketirank od 29 je odgovorilo pritrdilno. Številka je bila pod pričakovano, vendar lahko takšen rezultat

pripišem visokemu odstotku v Nemčiji rojenih anketirank. Kljub temu pa je težave zaradi naglavne rute imelo 5 od 10 anketirank. Ena od njih je podala takšen odgovor:

Da, imela sem težave. Nosim naglavno ruto približno dve leti. Vse od takrat imam probleme najti zaposlitev. To se mi zdi zelo žalostno.

Kljub majhnemu vzorcu torej lahko rečemo, da je zakritost muslimank pri iskanju zaposlitve problem. Pokrajina Hessen, v kateri leži Frankfurt na Majni, se za prepoved naglavnih rut v zaposlovanju ni odločila, vendar se kljub temu zaznava neodobravanje. Kot prej omenjeno, je nošenje rute razumljeno kot politični simbol, preko katerega muslimanke na vsiljiv način skušajo na nemški (ali če hočemo evropski) narod prenesti muslimanske vrednote. Prepričanje, da je nošenje rute v celoti osebna odločitev, je zmotno. Res, da se mogoče nekatere muslimanke za to odločijo same, vendar je tu posploševanje nekorektno. Ne samo s političnega, tudi z vsakdanjega vidika nošenje rut muslimanke postavlja v podrejeni položaj. Takoj ko vidimo žensko z naglavno ruto, se vzpostavi binarno nasprotje mi–drugi, v katerem je drugi avtomatsko muslimanka, mi pa smo njej nadrejeni. V tem primeru smo z našega zornega kota mi tisti, ki postavljamo pravila in se odločamo, ali bomo muslimanke zaradi naglavne rute pri iskanju zaposlitve zavrnili ali ne.

Poleg naglavnih rut je težave predstavljal tudi jezik. Ta odgovor je bil prisoten pri treh starejših anketirankah, ki sodijo v prvo generacijo priseljenc, ki pri priselitvi niso govorile nemško. Ta problem se danes zelo redko pojavi. Država namreč množično organizira in financira tečaje nemščine, ki se jih mora udeležiti vsak priseljenec (ne samo muslimani), ki se v Nemčiji želi zaposliti. Tako so se priseljenci prisiljeni naučiti vsaj osnov nemškega jezika in čeprav nekateri to počnejo z odporom ter nezanimanjem, jih ti tečaji pripeljejo do začetka integracije v novo kulturo. Preko njih spoznavajo osnovne stvari – na primer nemško hrano, kako se sporazumevati v trgovini, restavraciji itd. Učenje nemščine preko vladnih organizacij se pogosto začne že z iskanjem azila.

Zanimalo me je tudi, v kakšnih sektorjih so anketiranke zaposlene in če so z delom zadovoljne. Na to vprašanje sem dobila 29 odgovorov, torej toliko, kolikor je zaposlenih anketirank. Vse so zaposlene v terciarnem ali kvartarnem sektorju, od katerih je večina (22 anketirank) zaposlena v terciarnem sektorju. Zaposlene so kot prodajalke, kuharice, natakarice, delajo v pekarnah in v telekomunikacijah. Razen ene, ki je samozaposlena v gastronomiji, imajo vse delodajalca. Ostale delajo v izobraževanju (vrtec, šola, varstvo otrok) in v negi. Pravijo, da je delo v trgovinah in delo za polovični čas idealno za študentke, ki

rabijo dodaten zaslužek. Starejše anketiranke pa so s polovičnim delovnim časom nezadovoljne. Tudi v povprečju so mlajše zaposlene, ki v večini delajo v izobraževanju, s svojo zaposlitvijo zadovoljne, dobro se razumejo s kolegi in v delu uživajo. Delajo to, za kar so se šolale. Po drugi strani pa je starejša generacija anketirank precej nezadovoljna. V Nemčijo so v večini prišle neizobražene in niso mogle najti zaposlitve, ki bi jim ustrezala, zato delajo za polovičen čas in majhna plačila. Pretežni del muslimanov je na dnu dohodkovne lestvice, saj opravljajo težja in slabo plačana dela, ki so med prebivalci Nemčije nezaželena (Osolnik 2003, 698). Velikokrat so tako ženske, kot tudi moški, zaposleni v svojih skupnostih, denimo v turških pekarnah ali trgovinah, kjer so delovne razmere prilagojene njihovi kulturi. Sploh ženske, ki nosijo naglavne rute, v takšnem okolju zaposlitev lažje dobijo, saj zaradi zakritosti niso diskriminirane. To, da se zaposlujejo v sebi enakem okolju, pa pripelje do družbenega klasificiranja in nastanka getov, kar seveda vpliva tudi na vedno večje širjenje tujih kultur v Nemčiji.

8.3 Religija

Zanimalo me je, kakšen je po njihovem mnenju pogled prebivalcev Nemčije na njihovo religijo. Ko govorimo o problemu zaposlovanja muslimank, je namreč vseprisotno mnenje, da je zaposlovanje oteženo zaradi njihove religije in zakritosti, izključuje pa se možnost, da zaradi nižje izobrazbe, neznanja jezika in prevelikih kulturnih razlik enostavno ne dosegajo določenih standardov, ki jih delodajalec potrebuje. Na vprašanje je odgovorilo 47 anketirank, od katerih ima 8 anketirank mnenje, da imajo Nemci do njihove religije pozitiven odnos. Pravijo da:

Odprti so za mnenja drugih. Potrebujejo logično razlago, zakaj nekdo veruje v nekaj. Nisem se še soočila s predsodki o moji religiji.

Anketiranka, ki je podala takšen odgovor, je v Nemčiji manj kot eno leto in se verjetno ni še popolnoma soočila z nemško kulturo.

Spoštujejo vsakega. Ne delajo razlik med tujci in Nemci. Vsi so del Nemčije. To mi je tukaj všeč.

Imam veliko nemških prijateljev. Mojo religijo sprejemajo in se zanjo zanimajo. Nekateri je ne razumejo, vendar jim je pomembno, kakšen človek sem. Po mojem mnenju se mnogi Nemci bojijo tujcev.

Ti dve anketiranki sta mlajši, druga ali celo tretja generacija priseljencev. Njuni sovrstniki so bili rojeni v takšno okolje in so tujcev vajeni, zato jih v veliki večini tudi sprejemajo. Vendar glede na moje ugotovitve le v tolikšni meri, dokler ne ogrožajo njihovega osebnega prostora oziroma življenja. Z muslimani ali priseljenci druge religije se družijo, vendar so še vedno omejeni ali pa se na kakršen koli način počutijo ogrožene. To dokazujejo tudi naslednje izjave, s katerimi anketiranke sporočajo, da je odnos Nemcev do islama negativen. Negativnih odgovorov je bilo tudi največ, in sicer 27. Tako so se pojavili odgovori, da je islam konzervativna in radikalna religija, povezana s terorizmom, da so njeni pripadniki neumni, da spodbuja podrejanje žensk in ima striktna pravila, da je vera, ki napada druge kulture in uporablja prisilo kot sredstvo prepričevanja. Izpostavila bi nekaj odgovorov, ki so se mi zdeli še posebej zanimivi.

Imajo predsodke. Islam vidijo kot preveč konzervativen. Počutijo se ogrožene zaradi negativne propagande islama.

Mislim, da mojo religijo vidijo kot zelo nasilno do Nemčije in celega sveta. Razlog za to je pomanjkljivo znanje in mediji. V medijih sta nasilje in islam vržena v isti koš.

Mnogi ne vedo veliko o naši religiji in imajo o njej slabo podobo, predvsem zaradi medijev.

Menim, da premalo ljudi misli s svojo glavo in si ustvari lastno mnenje. Mislim, da razmišljanje Nemcev temelji na medijih in zato vsebuje veliko predsodkov in posploševanj.

Zavedajo se torej problema, ki ga islam prinaša Evropi. In zavedajo se posploševanja, ki islam v celoti označuje kot nasilno religijo. Prav tako poudarjajo, da je nevednost o islamu še vedno visoka ter da so ljudje preveč dovzetni za medijsko poročanje, preko katerega si o islamu ustvarijo slabo mnenje. S tem, ko se Turčija spogleduje z EU, se po medijih širijo debate o tem, ali je sploh primerna. Oviro predstavlja islam. Premalo je namreč znano, da ima islam, tako kot krščanstvo, več strani, tako dobre kot slabe. Mediji pa predstavljajo samo tiste, ki so povezani z islamskimi skrajneži in fundamentalizmom (Zalta 2006, 562–524). To manj izobraženim prebivalcem ne samo Nemčije, pač pa tudi Evrope na sploh, zadostuje, da vse vržejo v isti koš in jih zavrnejo. Izkrivljanje resnice s strani medijev se je začelo po 11. septembru 2001, ki je drastično spremenil politično in socialno klimo ter povzročil nelagodje

ob prisotnosti muslimanov in razmišljanje o t. i. spopadu civilizacij, ki se nanaša na postopno prevlado islama nad krščanstvom oziroma islamizacijo zahoda (Zalta 2006, 524).

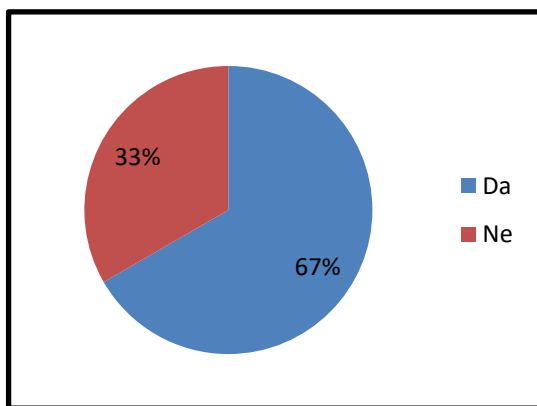
Tako je v izjavah anketirank precej resnice, ko pravijo, da mediji vplivajo na percepcijo islama. Seveda islamskih fundamentalistov ne gre podcenjevati, saj so prisotni. Vendar pa prav tako ne gre vseh metati v isti koš. Tako sta dve od anketirank zapisali:

Nekateri (skrajno desne stranke) vidijo islam kot grožnjo. Tisti, ki islam poznajo bolj podrobno, pa vidijo, da islam kot religija širi mir in ne nasilja. V Nemčiji velja svoboda verovanja, ki ne sme biti omejena.

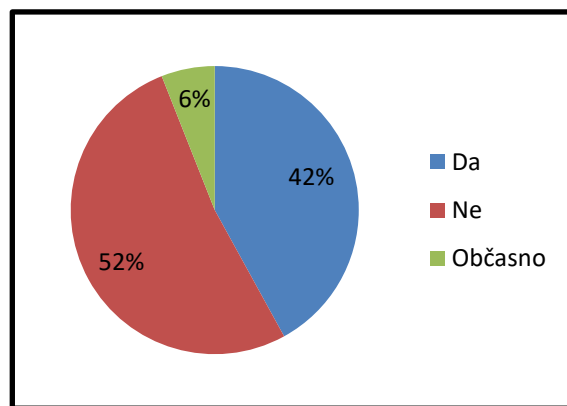
Mnogi so tolerantni. Nekateri pa imajo napačno sliko o islamu. Ta pogled je večinoma ustvarjen zaradi radikalnih muslimanov.

Ko govorimo o islamu, po navadi najprej pomislimo na zakrite ženske. To tudi v veliki meri vpliva na diskriminacijo. Zato me je v nadaljevanju zanimalo njihovo mnenje o tem, ali se njihov stil oblačenja razlikuje od nemškega. Sledilo je vprašanje, ali nosijo naglavno ruto. Tu so me zanimala odstopanja slednjega vprašanja od prvega (glej Graf 8.2 in Graf 8.3).

Graf 8.3: Ali mislite, da se vaš način oblačenja razlikuje od nemškega?

Graf 8.2: Ali nosite naglavno ruto?

Po mnenju 67 odstotkov anketirank se njihov način oblačenja razlikuje od nemškega. Vendar se tukaj pojavijo rahla odstopanja z naslednjim vprašanjem, saj so nekatere anketiranke na prvo vprašanje odgovorile z da, na drugega pa ne. Torej, po njihovem mnenju se način oblačenja razlikuje od nemškega, vendar ne nosijo naglavne rute. To bi lahko pomenilo, da so pri oblačilih pozorne, da razkrivajo čim manj kože in to ni evropski standard. Mlajše Evropejke nimajo težav s kazanjem kože, medtem ko so muslimanke glede tega precej

zadržane, bodsi iz religijskih ali drugih razlogov. Ravno tako je do manjšega odstopanja prišlo pri dveh anketirankah, ki sta na prvo vprašanje odgovorili negativno, vendar nosita naglavno ruto občasno. Zanju torej to ni drugačno od nemških standardov. Iz tega lahko sklepamo, da ti živita v okolju, kjer sta obkroženi s sebi enakimi in se jima njun način oblačenja ne zdi nič nevsakdanjega v primerjavi z drugimi. Seveda pa ne gre izključiti možnosti, da je prišlo do nerazumevanja vprašanja.

Na vprašanje, ali nosijo naglavno ruto, je dobrih 50 % anketirank odgovorilo nikalno. Te so po večini Turkinje, medtem ko anketiranke, ki prihajajo iz arabskih držav, naglavno ruto v glavnem nosijo. Pri podvprašanju me je zanimalo, kakšno ruto nosijo in kdaj. Odgovori so sledeči: od 21 anketirank, ki ruto nosijo vsak dan, je 12 takšnih, ki nosijo navadno naglavno ruto, s katero si zakrijejo zgolj lase, pogosto niti teh ne v celoti, zato to vrsto rute težko imenujemo hidžab. So pa nekatere izrecno napisale, da nosijo hidžab, ena od njih nosi tančico.

Problematiki zakrivanja je danes posvečeno vedno več pozornosti. Pojavlja se vprašanje, zakaj je temu tako: se muslimanke zakrivajo, ker jim tako narekuje njihova religija, ali imajo možnost izbire in se za to odločijo same? Dve anketiranki sta v odgovor zanimivo zapisali:

Nosim navadno ruto. Mislim, da sem oblečena v skladu z današnjimi modnimi trendi. Enkrat se mi je na vlaku zgodilo, da so nemška dekleta pohvalila moj način oblačenja. Zelo sem bila vesela takšne pohvale.

Nosim ruto iz bombaža. Lahko najdeš veliko različnih materialov, vendar sem sama zelo občutljiva, zato imam bombaž najraje. Vedno pazim, kako ruto zapnem in zavežem. Pozorna sem na vsako gubo, saj mora ruta na meni izgledati popolno. Pokriva del mojega vratu in obraza. Moje ličnice so pokrite, vendar ne zaradi religijskih razlogov, pač pa zato, ker naredi moj obraz tanjši. Navadila sem se na to, da so moje ličnice vedno pokrite.

Čeprav na majhnem vzorcu, sta kar dve anketiranki zatrdili, da je ruta tudi stilski dodatek, in ne (samo) verski simbol ali zahteva. Tako se lahko strinjam z Vidmar Hrovatovo (2014), ki pravi, da je potrebno upoštevati tudi druge razloge za zakritost in je ne smemo brez premisleka pripisovati religiji. Zakritost lahko predstavlja tudi modni trend, preko katerega uveljavljajo identitetno razliko, z njo pa se ženske počutijo privlačnejše (Vidmar Hrovat 2014, 310–320). Tako kot se evropske ženske počutijo privlačnejše s tem, ko odkrivajo kožo, se

muslimanske počutijo privlačnejše z lepo urejeno ruto. Takšen način razmišljanja in oblačenja je vsaj glede na rezultate ankete prisoten pri mlajših muslimankah. Starejše pravijo, da poleg rute nosijo tudi ohlapnejša oblačila, ki zakrivajo roke in prsni koš. Včasih oblečejo tudi svoja tradicionalna oblačila.

Pri tem vprašanju je prišlo do rahlega nerazumevanja oziroma odstopanj. Nekaj anketirank (3) je na vprašanje odgovorilo negativno, potem pa pod odgovor občasno pripisalo, kakšno ruto nosijo. Prav tako so tri anketiranke že v prvi vrsti obkrožile odgovor občasno. Tiste, ki ruto nosijo občasno, so podale enake odgovore. Naglavno ruto nosijo ob verskih praznikih ali ko molijo. To pa nakazuje na vključevanje religije v vsakdanje življenje. S tem, ko se ob verskih praznikih in med molitvijo zakrivajo, pokažejo bogu spoštovanje.

Zakrivanje muslimank ni tako enoznačno in ga ne moremo posploševati. Že iz tako majhnega vzorca lahko vidimo, da imajo za to drugačne razloge. Nekatere so vedno zakrite, ker se držijo pravila *purdah*⁹, druge se zakrivajo iz estetskih razlogov, tretje samo občasno, ko stopijo pred boga.

Ne glede na to, ali nosijo naglavno ruto, tančico ali kaj drugega, in ne glede na to, iz kakšnih razlogov, pa so vse anketiranke na vprašanje, ali se v svojih oblačilih počutijo udobno, odgovorile pritrdilno. Tukaj imamo dve možnosti. Lahko sklepamo, da se dejansko počutijo prijetno in udobno ter da se oblačijo po svoji volji in okusu. Po drugi strani pa je prisoten tudi dvom, da na vprašanja odgovarjajo družbeno sprejemljivo. Muslimanske ženske so pod velikim pritiskom, ko pride do socialne interakcije, saj se morajo prilagajati družbenemu okolju, v katerem so, hkrati pa ostati zveste sebi in svoji religiji. Pri vprašanjih kot je to, lahko pride do preloma, kjer se čutijo dolžne odgovoriti tako, da njihova vera ne bo prikazana v slabi luči. Da bi prišla do takšnih informacij oziroma si lahko odgovorila na ta vprašanja, bi potrebovala precej večji vzorec in bolj poglobljene intervjuje.

Za konec sem jim postavila vprašanje s sedmimi trditvami, od katerih so morale izbrati tri, ki najbolj ustrezajo njihovim občutkom. S tem zadnjim vprašanjem skušam nekako zaključiti in povzeti celotno anketo ter dobiti širšo predstavbo o njihovem počutju (glej Tabela 8.2). Trditve so bile naslednje:

⁹ Purdah je ideja, da morajo biti ženske zavarovane, še posebej pred moškimi, s katerimi niso v sorodu. Nekateri si to idejo razlagajo tako, da ženske zapirajo med štiri stene, drugi pa na način, da morajo po svetu hoditi zakrite (Hoodfar 1992, 6).

Tabela 8.2: Bivanje in sprejetost v Nemčiji

	Število odgovorov
a) Imam veliko možnosti.	28
b) Sem diskriminirana.	8
c) Sem drugačna.	19
d) Sem enakopravna.	11
e) Sem omejena.	17
f) Živim dobro življenje.	30
g) Name gledajo kot na tujko.	37

Pri reševanju zadnjega vprašanja so nekatere odgovarjale nepopolno. Obkrožile so 2 odgovora, nekatere 4. Povprečje se je kasneje izravnalo. Rezultati so me glede na celotno anketo presenetili. Skozi prejšnjih 12 vprašanj sem dobila rezultate, ki pravijo, da se več kot polovica anketirank na kakršen koli način v Nemčiji počuti diskriminirane. Tu pa so rezultati ravno obratni. Veliko se jih večinoma ali pa deloma v Nemčiji počuti dobro, torej so obkrožile enega, dva ali tri od odgovorov a), d) ali f). Menijo, da imajo v Nemčiji veliko možnosti, ko pride do zaposlitve, do načrtov v prihodnosti itd., poleg tega tudi menijo, da v Nemčiji živijo dobro življenje. Kljub temu pa je največ anketirank obkrožilo odgovor g), in sicer kar 37 od 50 anketirank. To kaže na še vedno preveliko diskriminacijo in posploševanje. Sploh če upoštevamo dejstvo, da je večina anketirank rojena v Nemčiji in tam od vedno živi. Izpostavile pa so, da se še vedno počutijo kot tujke. To je posledica poudarjanja, da sta Evropa in islam dve nasprotujoči si entiteti, ki zgodovinsko nimata veliko skupnega (Zalta 2006, 564). Tako Evropejci ostajamo »mi«, muslimani pa »drugi«.

9 TEŽAVE PRI IZVEDBI RAZISKAVE

Po končani raziskavi lahko rečem, da se je vse izteklo precej bolje, kot sem pričakovala. Začetni vzorec 30 anketirank se mi je razširil na 50 in tako povečal kredibilnost same raziskave. Odgovori so bili nad pričakovanji izčrpnosti ter so mi pri analizi in primerjavi s sekundarnimi viri bili v izjemno pomoč.

Kljub temu pa sem se skozi izvedbo soočala z nekaterimi problemi, ki sem jih že od vsega začetka pričakovala. Pomembno je vedeti, da je raziskava potekala v izjemno kratkem času obdobja enega meseca in da so anketiranke pripadnice druge kulture, ki je, kot sem ugotovila

skozi raziskavo, v marsikaterem pogledu drugačna od naše. Ženske imajo drugačen položaj in se v skladu s tem tudi obnašajo. So zaprte in rezervirane. Zato sem imela težave pri pridobivanju anketirank, saj so me ob omembi oziroma prošnji, če lahko izpolnijo krajšo anketo, takoj zavrnile, ali pa kar ignorirale. Marsikatera je anketo izpolnila, vendar z nelagodjem, kar se pozna tudi pri rezultatih. S pogovorom z osebo, ki je zaposlena kot učiteljica nemščine in se z različnimi kulturami ukvarja vsak dan, prav tako pa je z muslimankami pogosto v stiku, sem dobila nekaj napotkov in nasvetov. Pripravila me je na možno nesodelovanje in nesoglasje ter me opozorila na to, da se bodo anketiranke lahko počutile kot »poizkusni zajčki«, zato je nujno potrebno, da jih v naprej opozorim, da je anketa anonimna ter bom pridobljene rezultate uporabila samo in izključno za namene svojega diplomskega dela.

Druga težava, s katero sem se soočila, je bilo nerazumevanje ankete s strani nekaterih anketirank. Te so bile po večini starejše, torej prva generacija priseljenk, zato predvidevam, da je bil problem jezik. Pri tem sem imela tudi sama težave, saj ne govorim nemško. Ankete sem zato napisala v slovenščini in jih dala prevesti. Prevod je bil takšen, da je vseboval malo ali nič strokovnih besed in je bil zato razumljiv tudi tistim, ki nemščine ne obvladajo. Glede na reševanje ankete pa je očitno, da nekatere vprašanj niso popolnoma razumele. Za tiste, ki so v Nemčiji manj časa, sem prevedla ankete v angleščino.

Zavedam se, da zaradi dvakratnega prevoda iz slovenščine v tuj jezik in nazaj lahko pride, in po vsej verjetnosti tudi je prišlo, do napak pri prevodu ali izgubljenih informacij. Vsa ta dejstva sem tudi upoštevala pri sami analizi.

SKLEP

Z analizo sekundarnih virov in opravljenih anket sem prišla do informacij in zaključkov, s pomočjo katerih se sedaj lahko osredotočim na zavrnitev ali potrditev hipotez. Skozi raziskavo sem prišla do zaključka, da na celotno problematiko priseljevanja muslimanov v Evropo morda gledamo preveč enostransko in subjektivno in predvsem preveč posplošujemo. Razumljivo je, da se ob tako množičnem priseljevanju evropski narodi počutijo ogrožene. Še posebej ob dejstvu, da mediji in politika vse skupaj še dodatno spodbujata. Zavedati pa se moramo, da to vpliva tudi na same priseljence oziroma migrante. Občutki muslimank, ko ob iskanju službe dobijo zavrnitev, čeprav ustrezajo vsem pogojem, zgolj zato, ker so muslimanke, zagotovo niso pozitivni. Rezultati anket pa so kljub nizkim pričakovanjem

precej pozitivni. Na tako majhnem vzorcu je zaposlenih več kot 50 % anketirank, kar kaže na svetlo prihodnost. Tiste, ki niso zaposlene, zaposlitev težko dobijo prav zaradi svoje religije. To kaže na stigmatizacijo, ki se je muslimanke in tudi muslimani ne morejo znebiti. Prisiljeni so se namreč odločati med religijo in zaposlitvijo. Morda prav takšna dejanja kasneje pripeljejo do radikalizma. Potrebno pa je poudariti, da so pri raziskavi sodelovale anketiranke, ki so v večini rojene v Nemčiji, ali pa so se tja preselile iz družinskih razlogov več kot deset let nazaj. Zaposlitev jim tako niti ni (bila) prioriteta. Rezultati bi bili precej bolj nazorni, če bi raziskava vsebovala anketiranke, ki so se v Nemčijo preselile zaradi dela, ga aktivno iskale, si nabirale izkušnje in pri tem bile zavrnjene ali pa uspešne.

Tako moji zaključki kot poročilo EUMC¹⁰ kažejo na to, da je stopnja nezaposlenih muslimanov visoka. Prav tako se pojavljajo problemi pri izobraževanju, ki je tudi velik pokazatelj diskriminacije in posledično pripomore k še bolj omejenim možnostim zaposlitve. Priseljenci muslimanskega izvora so v Nemčiji precej pod povprečjem, ko govorimo o dokončani stopnji šolanja in izobrazbi v primerjavi z nemškimi državljani (EUMC 2006). Ker se v Nemčiji pod migrante uvršča tudi drugo in tretjo generacijo migrantov, je diskriminacija še bolj pogosta. Njihovo zaposlovanje je odvisno od potrebe, zato so mnogi zaposleni za polovičen in nereden delovni čas. Ženske pa so poleg tega po večini zaposlene v storitvenem sektorju (Ayres in drugi 2013, 18–26). To se kaže tudi skozi anketne rezultate, kjer so nekatere zaposlene nad svojo službo nezadovoljne, saj ne delajo tistega, kar si želijo, poleg tega pa so zaposlene za polovični delovni čas. Prav slednje pa za enkrat ustreza študentkam, saj tako lahko enostavno združijo zaslužek in študij.

Naslednji poudarek temelji na mojem napačnem sklepanju, da se večina migrantov v Nemčijo preseli iz ekonomskih razlogov. Tu sem pozabila poudariti, da to, vsaj po opravljeni raziskavi sodeč, velja le za moške. Ženske se v Nemčijo ne selijo zaradi zaposlitve, pač pa zaradi družine in svojcev. Že v samem razlogu selitve lahko vidimo vpliv patriarhalne družbe, kjer moški dela, žena pa mu z otroki sledi.

Pomembno je, da se postavimo v vlogo ženske, ki veruje v islam in nosi naglavno ruto ali pa bolj enostavno, ki je naše binarno nasprotje – drugi. Zakritost žensk ima nek družbeni pomen. Ni samo politični simbol (čeprav ga mogoče nekateri uporabljajo kot takega). Ima globlji pomen, ki ga bomo razumeli, če na zakritost skušamo pogledati z zornega kota ženske, ki je zakrita (Hoodfar 1992, 15).

¹⁰ European Monitoring Centre on Racism and Xenophobia

Analiza mojih hipotez je sledeča:

H1: Kljub temu da se Nemčija dojema kot država, ki ne samo tolerira, ampak tudi sprejema neevropske kulture, se v zadnjem času kaže nasprotno. Na udaru so muslimanke.

Rezultati raziskave kažejo na to, da je Nemčija na področju sprejemanja muslimank nekje med sprejemanjem in nesprejemanjem. Tu sta bistveni perspektiva in subjektivno mnenje. Večina mojih anketirank se v Nemčiji počuti tuje, vendar so hkrati s svojim življenjem zadovoljne. Rekla bi, da se to nesprejemanje kaže bolj v javni sferi kot v privatni. Med nemškimi prijatelji in znanci so anketiranke dobro sprejete. Predvidevam, da zato, ker se poznajo že dalj časa, poleg tega pa je mlajša generacija precej bolj odprta za nove kulture kot starejša, ki je še precej konzervativna. V javni sferi je diskriminacija še vedno prisotna. Ko gre za zaposlovanje, so muslimanke nesprejete in zavrnjene, češ da ne ustrezajo pogojem. To je tudi edini razlog, s katerim jih lahko pri prijavi na delo zavrnejo. Nemška ustava namreč zahteva, da imajo pri zaposlovanju vsi enake možnosti, ne glede na raso ali vero. V resnici pa ne moremo vedeti, kolikšen delež žensk je zavrjenih, ker so napačne vere ali ker nosijo naglavno ruto. Upoštevati pa moramo tudi dejstvo, da do zavračanja pride zaradi strahu pred tujim ali nevarnostjo, ki jo po mnenju marsikoga prinaša islam.

Te hipoteze tako ne morem ne potrditi ne ovreči. Po mojem mnenju je bila raziskava v veliki meri premalo obsežna, da bi lahko z gotovostjo trdila eno ali drugo.

H2: Z neupoštevanjem ideje multikulturalizma želi Nemčija posredno legitimizirati izključevanje priseljencev.

Pri drugi hipotezi sem precej bolj prepričana kot pri prvi. Gre za to, da se s stigmatizacijo in negativno propagando priseljence zavedno ali nezavedno dejansko izključuje. Mnogi muslimanski priseljenci živijo v getih, ki jih ločujejo od ostalih prebivalcev Nemčije, pa tudi od ostalih priseljencev. Tako denimo v Frankfurtu najdemo turško, maroško in pakistansko četrt, v katere ne zaide prav veliko Nemcev. Tu so zaposleni in vodijo posle samo tisti, ki ustrezajo etnični skupini, in njihovi kulturi. Tako smo lahko tam priča majhni Turčiji, Maroku ali Pakistanu. S tem ko Nemčija priseljencem (tukaj mislim na tiste, ki tam živijo dlje časa in ne tiste, ki čakajo na azil) ne omogoča enakih pravic kot ostalim, jih prisili, da se umaknejo in ustvarijo okolje, v katerem se bodo počutili sprejete. Z izključevanjem priseljencev se etnične četrti večajo, kar Nemčija po tihem dovoli. Z boljšimi integracijskimi programi in vključevanjem priseljencev v nemško družbo bi bila stvar lahko drugačna.

To hipotezo torej lahko potrdim.

Negativni stereotipi, ki izhajajo iz evropskega razmišljanja, so mehanizmi, skozi katere dominantna evropska kultura vzdržuje in poustvarja prepričanje o svoji superiornosti nad vsemi ostalimi (Hoodfar 1992, 16). Zato bodo skozi takšen način življenja muslimanke vedno imele težave pri zaposlovanju, naj si bodo še tako izobražene in kvalificirane. Če želimo, da se nekaj spremeni na globalni ravni, moramo najprej začeti pri sebi. Vsak zase se lahko izobrazijo in začnejo na stvari gledati z drugačnimi očmi, ki niso pod vplivom medijev in negativne propagande.

LITERATURA

1. Anthias, Floya, Maja Cederberg, Tamsin Barber in Ron Ayres. 2013. Welfare Regimes, Markets and Policies: The Experiences of Migrant Women V *Paradoxes of Integration: Female Migrants in Europe*, ur. Anthias, Flora, Maria Kontos in Mirjana Morokvasic-Muller, 37–58. London: Springer.
2. Ayres, Ron, Tamsin Baber, Floya Anthias in Maja Cederberg. 2013. Profiling Female Migrants in Europe: Categories of Difference V *Paradoxes of Integration: Female Migrants in Europe*, ur. Anthias, Flora, Maria Kontos in Mirjana Morokvasic-Muller, 17–36. London: Springer.
3. Belhar, Klemen. 2013. Multikulturalizem med pritiski nacionalizma in tradicionalizma. *Monitor ISH, XV (1)*. Dostopno prek: dLib (15. april 2016).
4. Bennet, Clinton. 2005. *Muslims and modernity: and introduction to the issues and debates*. London: Continuum.
5. B. Rottmann, Susann in Myra Marx Ferree. 2008. *Citizenship and Intersectionality: German Feminist Debates about Handscarf and Antidiscrimination Laws*. Dostopno prek: <http://www.ssc.wisc.edu/~mferree/documents/RottmanFerree.pdf> (7. maj 2016).
6. Coleman, Lerita M. 1999. *Stigma - razkrita enigma v Predsodki in diskriminacije*, ur. Mirjana Nastran Ule, 199–214. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.
7. Cukut Krilić, Sanja. 2009. *Spol in migracija*. Izkušnje žensk kot akterk migracij. Ljubljana: Založba ZRC.
8. Dedić, Jasminka. 2013. *Diskriminacija v postopkih pridobivanja državljanstva v Sloveniji*. Dostopno prek: http://www2.mirovni-institut.si/slo_html/publikacije/Dedic01.pdf (15. april 2016).
9. *DeStatis*. Dostopno prek: <https://www.destatis.de> (15. april 2016).
10. Dragoš, Srečko in Vesna Leskovšek. 2003. *Družbena neenakost in socialni kapital*. Ljubljana: Mirovni inštitut.
11. Dolenc, Bogdan. 2003. Zakaj je islam še posebej dovzeten za fundamentalizem?. *Bogoslovni vestnik* 63. Dostopno prek: dLib (20. april 2016).
12. Eckardt, Frank. 2007. Multiculturalism in Germany: From Ideology to Pragmatism - and Back?. *National Identities* 9 (3). Dostopno prek: https://www.researchgate.net/profile/Frank_Eckardt2/publication/233143715_Multiculturalis

- m_in_Germany_From_Ideology_to_Pragmatism_and_Back/links/53e8ff320cf28f342f3e5ee1.pdf (15. april 2016).
13. EUMC. 2006. *Poudarki iz poročila EUMC „Muslimani v Evropski uniji: Diskriminacija in islamofobija“*. Dostopno prek: https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/1936-EUMC-highlights-SL.pdf (17. julij.2016).
 14. Eurostat. Dostopno prek: <http://ec.europa.eu/eurostat> (15. april 2016).
 15. Faas, Daniel. 2010. Muslims in Germany: from guest workers to citizens? V *Muslims in 21st Century Europe: Structural and Cultural perspectives*, ur. Anna Triandafyllidou, 59-77. New York: Routledge.
 16. Federal Antidiscrimination Agency. 2009. *Act Implementing European Directives Putting Into Effect the Principle of Equal Treatment*. Dostopno prek: http://www.antidiskriminierungsstelle.de/SharedDocs/Downloads/EN/publikationen/agg_in_englischer_Sprache.pdf?__blob=publicationFile (16. april 2016).
 17. Federal Office for Immigration and Refugees. 2016. Dostopno prek: <http://www.bamf.de> (15. april 2016).
 18. German Bundestag. 2012. *Basic Law for the Federal Republic of Germany*. Dostopno prek: https://www.bundestag.de/blob/284870/ce0d03414872b427e57fccb703634dcd/basic_law-data.pdf (16. april 2016).
 19. *German History in Documents and Images*. Dostopno prek: <http://germanhistorydocs.ghi-dc.org/index.cfm> (7. julij 2016).
 20. Goffman, Erving. 1963. *Stigma - Zapiski o upravljanju poškodovane identitete*. Maribor: Založba Erištej.
 21. Helie-Lucas, Marie-Amelie. 2001. What is your tribe? Women's Struggles and the Construction of Muslimness v *Religious Fundamentalisms and the Human Rights of Women*, ur. Courtney W. Howland, 21–30. New York: Palgrave.
 22. Howland W., Courtney. 1999. *Religious Fundamentalisms and the Human Rights of Women*. New York: Palgrave.
 23. Hoodfar, Homa. 1992. *The Veil in Their Minds and on Our Heads: The Persistence of Colonial Images of Muslim Women*. Dostopno prek: <http://www.umass.edu/wost/syllabi/spring06/hoodfar.pdf> (5. julij 2016).
 24. Kadura, Omnia. 2014. *Hijab?!*. Dostopno prek: <https://arabspeaking.wordpress.com/2014/08/06/hijab/> (7. maj 2016).
 25. Kymlicka, Will. 1995. *Multicultural Citizenship*. New York: Oxford University press.

26. Kraus, Peter A. In Karen Schonwalder. 2006. Multiculturalism in Germany: Rhetoric, scattered experiments, and future chances. V *Multiculturalism and Welfare state: recognition and redistribution in contemporary democracies*, ur. Keith Banting in Will Kymlicka, 202–222. Dostopno prek: <http://sociology.sunimc.net/html/edit/uploadfile/system/20110314/20110314005352668.pdf#page=219> (5. julij 2016).
27. Lukšič Hacin, Marina. 1995. *Ko tujina postane dom*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.
28. --- 1999. *Multikulturalizem*. Ljubljana: ZRC.
29. Lyons, Jonathan. 2012. *Islam through Western eyes: from the crusades to the war on terrorism*. New York: Columbia University Press.
30. Modood, Tariq. 2007. *Multiculturalism: a Civic Idea*. Cambridge: Polity Press.
31. Muslimanska skupnost Ahmadija. 2016. *Sveti prerok Mohamed, mir božji in blagoslov z njim*. Dostopno prek: <http://www.alislam.si/sveti-prerok-mohamed-mir-in-bo382ji-blagoslov-z-njim.html> (5. julij 2016).
32. Osolnik, Marko. 2003. Muslimani v zahodni Evropi med integracijo in getoizacijo. *Teorija in praksa* 40 (1/2003): 696–705.
33. Pajnik, Mojca. 2014. *Dve domovini-razprave o izseljenstvu*. Multikulturalizem pro et contra: Kritika liberalne perspektive in populistično-demagoške denunciacije. 2014 (39) Dostopno prek: http://www.academia.edu/7787270/Multikulturalizem_pro_et_contra_kritika_liberalne_perspektive_in_populisti%C4%8Dnodemago%C5%A1ke_denunciacije_Multiculturalism_Pro_and_Con_A_Criticism_of_the_Liberal_Perspective_and_Populist-Demagogical_Denunciation_ (10. marec 2016).
34. Pašić, Ahmed. 2006. *Islam in moderni zahod*. Kranj: Gorenjski glas.
35. Radtke, Frank-Olaf. 2003. Multiculturalism in Germany: Local Management of Immigrants' Social Inclusion. V *International Journal on Multicultural Societies*. 5 (1). Dostopno prek: <http://unesdoc.unesco.org/images/0013/001387/138796E.pdf> (15. april 2016).
36. Smith, D. Anthony. 2005. *Nacionalizem: Teorija, ideologija, zgodovina*. Ljubljana: Krt.
37. SSKJ. Dostopno prek: <http://bos.zrc-sazu.si/sskj.html> (15. april 2016).
38. Šabec, Ksenija. 2006. *Homo Europeus: Nacionalni stereotipi in kulturna identiteta Evrope*. Ljubljana: Krt.

39. Turton, David in Julia Gonzalez. 2003. *Immigration in Europe: issues, policies and case studies*. Bilbao: University of Deusto.
40. Vidmar Horvat, Ksenija. 2014. Večkulturnost naglavne rute: zakrivanje med modo, vero in kulturo V *Moda in kultura oblačenja*, ur. Maruša Pušnik in Helena Fajt, 309–326. Maribor: Aristej.
41. Von Beyme, Klaus. 2002. *Politični sistem republike Nemčije*. Koper: Visokošolsko središče Koper.
42. Von Dirke, Sabine. 1994. Multiculti: The German Debate on Multiculturalism. *German Studies Review* 17 (3). Dostopno prek: https://www.jstor.org/stable/1431898?seq=1#page_scan_tab_contents (15. april 2016).
43. Vouyioukas, Anna in Maria Liapi. 2013. Coping With Deskillling: Strategies of Migrant Women Across European Societies V *Paradoxes of Integration: Female Migrants in Europe*, ur. Anthias, Flora, Maria Kontos in Mirjana Morokvasic-Muller, 79–98. London: Springer.
44. Weber, Beverly M. 2005. *Beyond the Culture Trap: Immigrant Women in Germany, Planet-Talk and Politics of Listening*. Dostopno prek: http://www.jstor.org/stable/20688245?seq=1#page_scan_tab_contents (5. julij 2016).
45. Wollstonecraft, Mary. 1986. *Zagovor pravic ženske*. Ljubljana: Krt.
46. Wicker, Hans Rudolf. 1997. *Rethinking Nationalism and Ethnicity: The Struggle for Meaning and Order in Europe*. Oxford: Berg.
47. Zalta, Anja. 2006. Evropski »drugi«: Turški islam in njegova evropska perspektiva. *Teorija in praksa* 43 (3-4). Dostopno prek: http://dk.fdv.uni-lj.si/db/pdfs/tip20063-4_Zalta.pdf (5. julij 2016).

PRILOGE

Priloga 1: Anketa v slovenščini

ANKETA

Pozdravljeni,

sem Špela viduč, študentka kulturologije na Fakulteti za družbene vede v Ljubljani. Pišem diplomsko nalogo na temo multikulturalnosti Evrope, pri tem se osredotočam predvsem na muslimanke, ki so se preselile v Nemčijo. Rada bi ugotovila, kako se ve spodate oziroma ste se spodale z novim okoljem in kako vas država in širše družbeno okolje sprejemata.

Pred vami je krajša anketa, ki vam ne bo vzela več kot 5 minut. Odgovore boste po večini obkrožile ali označile. V primerih, ki zahtevajo pisanje, pa so lahko odgovori kratki. Važno je, da napišete bistvo. Za izpolnjevanje ankete sem vam zelo hvaležna.

Razultati ankete bodo uporabljeni izključno za potrebe moje diplomske naloge.

DEMOGRAFIJA

1. Starost: _____

2. Država izvora: _____

3. Dolžina bivanja:

- a) 1 leto ali manj
- b) 1- 5 let
- c) 5-10 let
- d) 10 let in več
- e) V Nemčiji sem rojena

4. Razlog migracije (če niste rojeni v Nemčiji)-.

- a) Iskanje zaposlitve
- b) Izobrazba
- c) Bežanje pred nasiljem/vojno
- d) Preselitev zaradi družine

ZAPOSLITEV

5. Označite v kolikšni meri se strinjate s spodaj navedenimi trditvami (1-negativno, 2-zadostno, 3-zadovoljivo, 4-v redu, 5-odlično)

	1	2	3	4	5
V Nemčiji se počutim sprejeto.					
V Nemčiji se počutim varno.					
V Nemčiji imam boljše življenje kot bi ga imela v svoji matični državi.					

Lahko rečem, da je Nemčija moj dom.					
-------------------------------------	--	--	--	--	--

6. Ali ste zaposleni?

- a) Da
- b) Ne
- c) Trenutno iščem zaposlitev

7. Imate oziroma ste imeli pri iskanju dela težave? Kakšne?

8. Če zaposlitev že imate, kakšno delo opravljate? Ste z delom zadovoljni?

RELIGIJA

9. Kakšen je po vašem mnenju pogled ostalih prebivalcev Nemčije na vašo religijo?

10. Mislite, da se po načinu oblačenja razlikujete od drugih prebivalk Nemčije?

- a) Da
- b) Ne

11. Nosite naglavno ruto?

- a) Da – če da, kakšno?

- b) Ne
- c) Občasno – če občasno, kdaj in kakšno?

12. Se v vaših oblačilih počutite udobno?

- a) Da
- b) Ne

13. Obkrožite 3 odgovore, ki najbolj ustrezajo vašim občutkom v Nemčiji zaradi svoje religije:

- a) Imam veliko možnosti.
- b) Sem diskriminirana.
- c) Sem drugačna.
- d) Sem enakopravna.
- e) Sem omejena.
- f) Živim dobro življenje.
- g) Name gledajo kot na tujko.

Najlepša hvala za vaš čas,
Špela Viduč